YOL S-NA'YA TETZ INQ'A K'UY KU MAM

Ixil

Ejemplar de archivo

manuel caba / rodrigo domingo xinic / maximiliano poma / antonio cedillo chel / margarita ramírez

universidad rafael landívar
instituto de lingüística

YOL S-NA'YA TETZ INQ'A K'UY KU MAM

antonio cedillo chel / maximiliano poma
textos: manuel caba / rodrigo xinic
ilustraciones: margarita ramírez

universidad rafael landívar
instituto de lingüística
guatemala, 1991

Agradecemos a la Agencia Internacional para el Desarrollo (AID) la ayuda brindada para la elaboración de este texto. Al Programa de Desarrollo para Desplazados, Refugiados y Repatriados, en Centro América (PRODERE), nuestro agradecimiento por el apoyo económico que permitió la impresión del mismo.

Colección:	"Lírica y narrativa tradicional de Guatemala", n. 55
Serie:	Ixil, n. 7. Tercer nivel
Directora de la Colección:	Guillermina Herrera Peña
Editor:	Moris Polanco B.
Recopiladores:	Antonio Cedillo Chel (Nebaj)
	Maximiliano Poma (Cotzal)
	Manuel Caba y Rodrigo Xinic (Chajul)
Ilustración y diagramación:	Margarita Ramírez
Levantado de textos:	Rolando Chacach Catú
Impresión:	Editorial Kamar

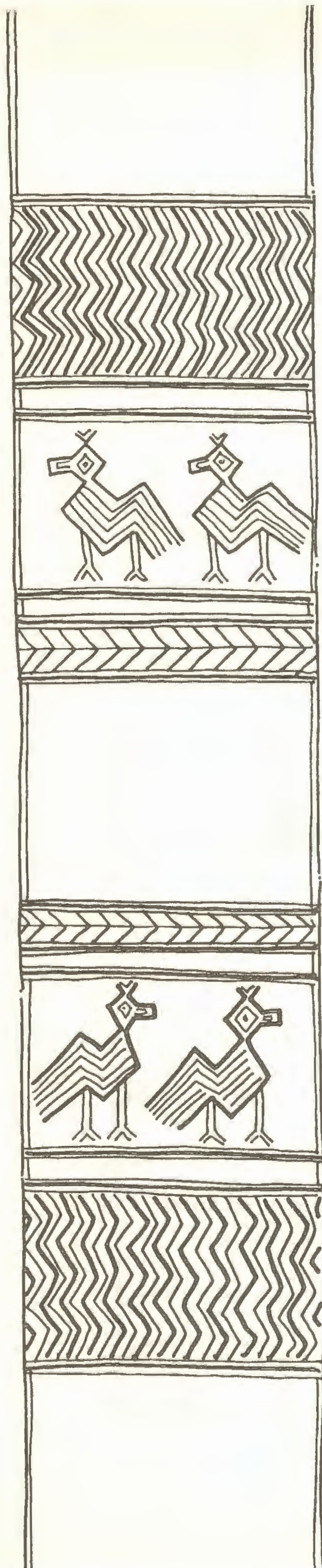
KUCHU'M

Ti' iyak'insal unq'a txumb'ale' ve nituch tu kunimla tename' Vatemaala ti' u chusu'm as aq'o txumb'al tu kuyulb'al ve tulaj junun tal kutenam, u Chusb'al yolb'al tu Universidad Rafael Landívar nimol unq'a "tzaq'it tetz Mam Kuk'uy". As la kupaxiel unq'a talaj tzaq'it ve kolel ta'n junun talaj tenam, aq'al uva' ye' la mox sotz ivatz. Ve nukutx'eb' sti' as la tz'ajsani ti' iyak'insal itxumb'al unq'a sik'len u'uj, eche' unq'a kunitxae' ve nichustib' as la tootzii va at ija'mil unq'a na'ylayol atkan skuvi'.

Unq'a tzaq'ita ve tz'ib'amal tu u'uja la txakon ti' unq'a talintxae' ve junlaval iyaab'.

Tz'ib'amal tu yolb'al as txakonsamal u alfabeto ve nuk'el as la txakon ti' ka't yolb'al skajayil as kujlukan tu ley tu 1,987.

Ti ib'anax u liivroa' la qaq' ta'ntiixh te un Agencia para el Desarrollo Internacional de los Estados Unidos ti' lochb'al qetze' ve taq'a, as kutx'ol tel u aq'ona'.

Vib'ano'm u Tx'aul

YOL TI' INQ'A JAQ'OM S-NA'YA

Ech nikich ib'ane chi s-na'ya ti' inq'a jaqoaq alib'a, tan uva' nikich ixe't tootzaqit tib' u xaak atz u ixvaak, echetze inq'a txutxa tan nikichaq motx itchok xeen tetz u ixvaak atz tuch' u xaak, itxutx u xaak nikich tchokon xeentetz u ixvaak, atz oq ye nikich i tx'ol u xaak tok vatz u ixvaak tul a ich u txutxa nikich tchokon va'q oksan yol te u ixvaak echat kuxh nikich tulb'e i txutx u ixvaak oq leqelich tatin u xaak tuch' i txutx i b'aal.

A'tichetz nikich tex inq'a i txutxa b'ala naq u xaak jaqon tul oq pa'vinaqliche tul antch vi txutx b'ala u ixvaak nikich eesan ti inq'a ib'al u xaak, mamal ich eesa i' nikich motx tulb'el inq'a b'ala s-vatzaq.

Eche uva' tcheel ye'xhkam vet nik ib'anaxe', eche chi uva' s-na'ya aatetz uva' nikich tex uxaak jaq tetz u ixvaak tul a' ich imol naq inq'a B'aala va'q mama' tan echich xhi b'en u costumpere s-na'ya, een nikich elke'l u mama' qaa tchoq tzi' pe' tul nikich i xe't talt u torasioon tetchal toka'pich vatz u jub'al tu b'axa q'i, oqetz ye' nikich ijaqpo'k tul ech eqal echatxh nikich ex ib'ane, kamal oxv'al kuxh aq'b'al tul nikaq motx jaqpik vet ok tul nikaqich tuk'p vet u jaqb'al chich e'li uva' iq'omalich ta'n inq'a itz'in atzik.

Echetz va'l u yol s-eche oq la' ich pal kajva'l q'i atz u aq'b'al tul ye'l u mama' jaqol tetz u ixvaak nikich ijaqpo'k, tul nimalenich q'i nikich jaqpika? tul tzitzi nik talaxik va'l u yol uva' nik ikajka ti vi' u ixoq, a'etze uva' oyb'al kuxh nik ib'ane' tan ti' ich inq'a k'axk'o uva' nikich ok ku mama' ti' u jaqo'm chi. Ech uva' nikich ib'anaxe s-na'ya.

A' U YOL TI' U SIVAN TETZ U TOSTIUXH

Ech ib'an chi s-na'ya, tan ye'lich totzotz tiuxh atiche, ye'xh tal nikich inatch vat tchaqnaq tiuxh, tan ye'l tiuxh nikich motx inatch k'uula, inq'a tenam tal koq sa'ich b'en ib'an vat torasyoon, tan ye'l u totzotz tuixh atiche, tan nimal tchaq q'esich tchaqnaq chi s-na'ya, tan nimla tieempo nikich pal ib'an tchaqnaq vatz tx'ava', at naq chi nikich pal b'anon vaxaqtchaqil cieento yaab', nikich ib'atz tchaqnaq vatz tx'ava, tan nimla chaq vinaqich tchaqnaq chi s-na'ya.

Tul atich itxumb'al tchaqnaq s-nim, tan kam va'q ya'b'il la'ich uli, tul nalxh intootzaqich tchaqnaq chi, tan nikich tab'i tchaqnaq, iyol tiuxh, kam uva' nikich tal tiuxh xo'l inq'a tenam la'ich ul vaq ya'b'il s-na'ya, kat tab'i tchaqnaq kam ya'ab'il sa'ich uli, tul nalxh vet nikich imuq tib' tchaqnaq tuch'aq imeal ik'al, atz jank'al tenam chi nikich imuq tib' s-na'ya, echetz nimla tieempo nikich pal ib'an tchaqnaq vatz tx'ava', tan ye'l tchaqnaq chi nikich ikame', tan uletz ivi' qub'aal tiuxh, tan nal kuxh nikich tab'i tchaqnaq kam yaab'il la'ich uli.

Ya'ne motx imol tib' tchaqnaq, ti' iyolox u yol uva' kam s-ti'l, b'iilkuxh tuul, nikich tul u ya'abil xo'l u tenam, ya'ne ech tal naq jolol u tenam s-eche:

—Pet qub'itvaq va'q totzotz tiuxh, tul la' b'en kunatch k'uula tiuxh s-tuul, la', b'en qu jaq qu kuy b'al s-tuul, tul kamal ye'l vet u yaab'il la' uli xe't naq chi ka'l u vinaq s-na'ya.

—B'a'netz kuxhtu' oq la' qub'it va'q totzotz xe't naq chi inq'a tenam, yane' motx iyol vet tchaqnaq kam q'iil la' ich b'en tchaqnaq ti' vet tiq'ol inq'a a'q'onb'al uva la'ich txakuni ti', u totzotz tiuxh, tan atichetz torasyoon tchaqnaq chi s-na'ya tan naqlkuxh atich inq'a vitz chi vatz tchaqnaq, tan nikich taq' tchaqnaq ik'ul tib' ivi' inq'a vitz, yane motx b'en vet tchaqnaq chi ti' vet tiq'ol u sivan uva' txakun ti' u Totzotz Tiuxh , eenetz ex tzajk u sivan chi t-val u vitz tchaxa' ib'ij tan mamala sivan atich chi tzitzi, tul tzitzi ixe't u aq'on ti u totzotz Tiuxh, xe't vet tchaqnaq chi ti' ipax sivan, atz xe't tchaqnaq ti' vet ib'elex tza'n sivan tzitza tu tenam tchajuul, tan aalkuxh nikich ik'oni tzaan tchaqnaq inq'a sivan chi tu vitz tchaxa' ib'i, tul tuul nikich tul u sivan tu tenam, tan naqlich kuxh u tenam chi vatz tchaqnaq, echetz aalkuxh nikich ik'oni tzaan tchaqnaq u siva chi s-na'ya.

Tan eenetz tzaanaq u sivane chi tetz u totzotz Tiuxh tu vitz tchaxa' ib'i s-na'ya, ant kuxh ib'i s-tcheel, xa'tetze a'xh vanaq kin sivan ato'k ti' u totzotz Tiuxh, mama' tchaqnaq vinaq naq inq'a k'ux qu mam s-na'ya, tan tuul nikich ijele ok tchaqnaq ju'nil sivan k'uxh sib'xh ich'ije', tan sib'xhich iya'k'il tchaqnaq inq'a tenam s-na'ya, tan nal kuxh taq'ja' tchaqnaq inq'a tenam u totzotz Tiuxh chi s-na'ya, aalat tok naq tchi inq'a tenam ti' u aq'on s-na'ya, mij va'toq naq uva ye' koq aq'onvi pet jank'al tenam aq'onvi s-kaqa'uyil, ti' u totzotz Tiuxh s-na'ya.

YOL TI' NAQ V'AL U VINAQ ITXUM NAQ U B'AXA TIXQEL

Ech ib'ane chi s-na'ya atich tixqel naq chi va'l u vinaq uva' b'eenoxhich chi te naq, b'enoxhich chi taq'onve' a'etz b'anon tan ku' chi t-ya'b'il, tul kamal vaxaqil kuxh q'i chi ok s-vatz tul kami chi, jitichetz itxa' itxumun naq chi s-ti' tan b'eenoxhich chi te naq, elvet uva' chi s-q'i tul tiq'o vet naq va't ixoq aloq tan ye' nikich ib'an eela tuch'e u tixqel naq kami, sti'ile uva' nik tzaj ka uva' ib'an chi paqul, ex naq u vinaq t-vitz tul kojo'm b'ak ex ib'an naq chi tul nimalichetz vet ixe't naq aq'onvoq, tul kamal a'xh ib'ant oxlaval tch'itch' chi tul tira mij nikich taq'b' vi kaav ixoq tuch' taja' naq, tul ma'tichetz vet isutch q'ij, echichetz koq nik ib'an u b'axa tixqel naq chi tul nikichetz kuxh titz'a naq chi tul ya'ne chi xe't naq chi txumun tul ech nikich tal s-eche:

—Ech koq nikich ib'an u vixqel ee... ech koq nikich ib'an u vixqel, kamyxh vet in tzaqatzi'l tul tira ye nik titz'a u ka'v vixqel tul tuch' vaja', chichich kuxh titz'at naq chi tul oqxhich ipal chi s-k'u'l naq, tul mamala txumu'm nikich i b'an naq chi xe' vi kojo'm, ya'ne chi aatxh til naq chi itzaj va'l u ixoq chi s-naatch tul iyunxhich chi itzaje' tul atich ja' u xhaalo chi ti vi', uva' iq'o mich u a' chi s-tuul, tul aq'vet chi katz naq atz a'ich b'ak u b'axa tixqel naq ya'ene — kam nik ib'an u ixoq tzitza atz kamna'q vete'e chichich kuxh titz'at naq chi, tul echetz tal u ixoq chi te naq s-eche:

—Katche ya'n xhine, aloq ye'kuxh txumun axh il a vaja' ila, uk'en a' —xe't chi te naq u vinaq.

—Aa echkole chisaq'kuxh naq chi, a'etz b'anon tan juxumichxhi tchik chi taan, tul ke' cheb'kuxhte ijetchja' tib' b'iil vi tchik chi tul ilichetz vet u a' sa' ich ik'ul naq te u ixoq tul jitich b'ak sula' tan oxva'lich tchan vi' toq chi til naq eche tetz inq'a kaxhan, tzitzi b'enkeetz vet te naq tul ijetch vet b'en tib' naq chi k'atz vi sam tul ex tiq'o ja'ul naq vi patcham tul ya'ne xe't naq chi ti' i jitil chi spatcham tul ech nikich tal naq chi s-eche:

—B'enokol xhaxh maq axhe nik in sa'axh, ulaxh aq'vaja' maq chichin see, ya'nb'ak axh toq in b'an see —chichich naq chi tul

oqxhich ipomt naq chi spatcham oqichxhvet iq'eq'un chi ti q'ab' naq, tul b'il kuxh tuulb'al tul aatch til naq chi i sotze' sotzat inq'a kam uva' iq'omich taan, b'iilnaq kuxh ipal uva til naq tul ilb'ak vet u ka'v tixqel naq nikich taq'b'e', tul ech tal taq'b' s-eche:

—Katche' ya'nxhine, uke'n a' —xe't chi te naq.

—Kam na b'ano'k tul pay vet hoora, kam kuxh kat ik'utch tib' s-ve —xe't naq chi tul ye'xh vet naq chi uk'a', tul okvet tzaan naq chi ti' u tixqel u kaav tixqel chaq o' sti'.

Tzitzi la' b'en san sqe uva' ye b'a'n la' txumun o' t-vitz, atz ye'at b'a'n uva' la' kuxh motx pal s-ku k'u'l va'q yol eche ib'an naq u vinaq uva' ipal u tixqel naq s-k'u'l, tul kametz kuxh vet ik'utch tib' te naq, aloq ye'xh la' oleev chi sqi', oq ye' la ku k'ul kame uva' la taq' sqe.

Taan kuxh u yole ti' naq u vinaq uva' itxumt naq u tixqel.

A' U YOL CHI TI' INQ'A LAQ TUCH' U TZIMA

Tan echich tatin inq'a xaol chi s-na'ya eche inq'a k'uy qumam, tan ye'lich inq'a b'a'nla laq s-na'ya, naqetze chi va'l u q'es tchokon txumb'al ti' kam la'ich ib'amb'e inq'a xaol tal la' motxich taq' vatku' ita'l, tan ye'xh kamva'q atiche chi pet naq chi u q'es ex tvitz til naq jolol u tzuj tijtich vete' oqxhich vet ipek'atch tze' u tzuj, tu'ch' tze' vi't u tzima, q'antaqichxh vet ti' tzima chi, vi' itze'il, kam va'q toq vaq' vat b'en inq'a tze' kåm toq motx inb'an s-tuch' xe't naq chi vatz q'es s-na'ya.

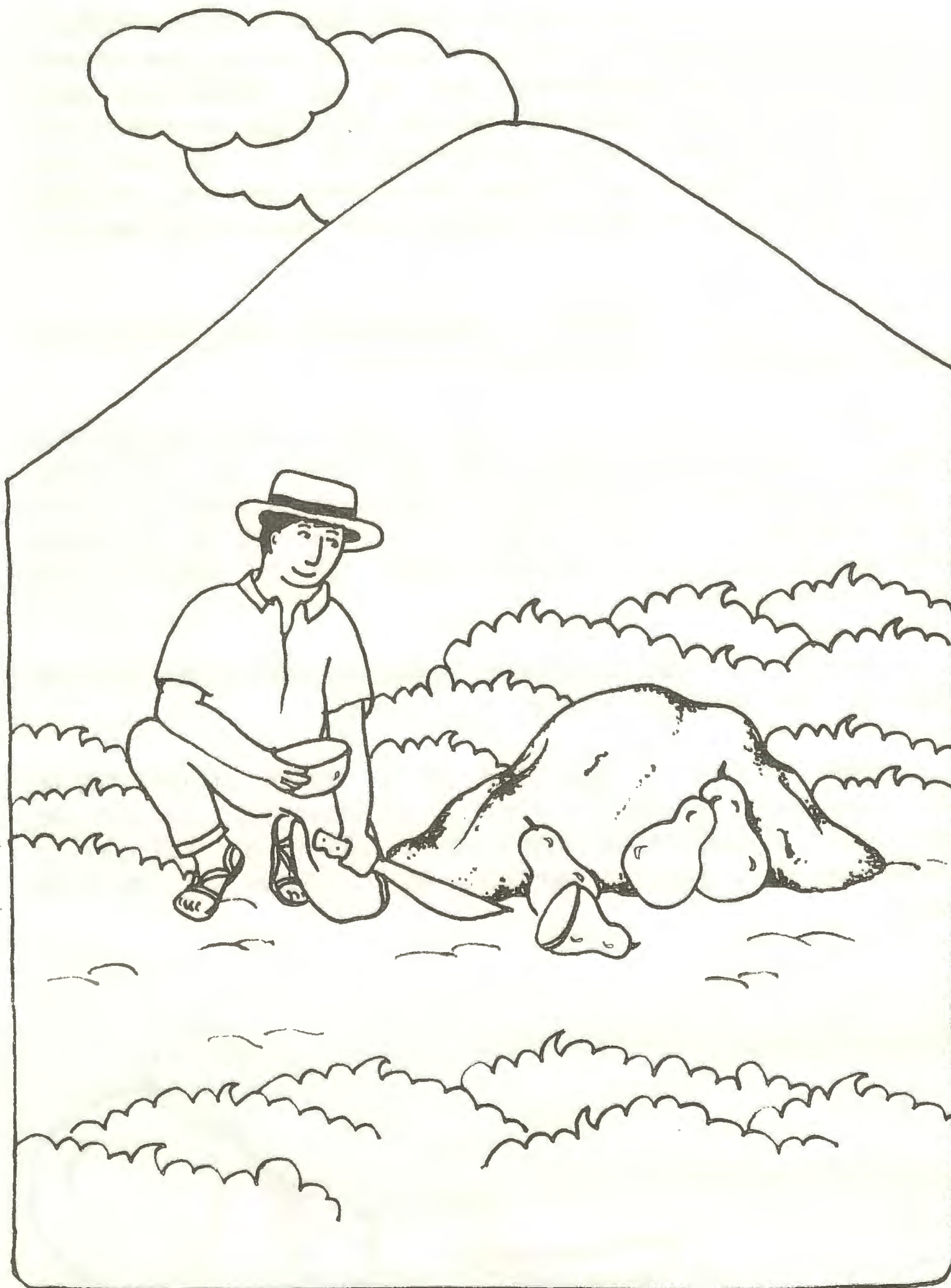
Toq viq'o jolol intzima, tul toq inb'anb'e stetz uk'b'al vaja', toqxhib'ane'e s-uk'b'al a' xe't naq chi u q'es.

—Pet u tzuj tan toq ib'an kola stetz iqab' a' , aal toq b'en tiq'o u vixoq a' stuul xe't tchan naq chi ua q'es s-na'ya, uva s ixe't tzaan q'i saq, yanetze tiq'o tzaan naq chi u q'es u tzima tuch' tze' u tzuj, ul vet naq chi u q'es tu totzotz, tul xe't vet naq chi ti' ib'anax tutche' ixot vet naq itzi' chi tul josq'il ichxh vete' chi, echetz tal naq chi te u tixqel s-eche.

—B'anetz vet valatz tal intzima toqetz vet vuk'b'e vaja' a'xh vet la aq' vat vaja' stuul xe't naq chi te u tixqel.

—Ape vaq'een a vaja' stuul, pet b'it teletza, tul qetz vet la' ib'ana a'etz koq o' ye' qusa' uk'b'al a' tan b'eenoxhetz val uva' kat eetz'a s-eche, tul josq'ilxh vet vatz tal tzima uk'b'al a'; Xe't q'es chi u tixqel naq val u q'es, tan kamyichxh vet q'es tixqel naq sti' u tal tzima.

Echetz tal u tixqel naq chi u q'es s-eche:

—Pet naletz ab'it va'q ku laq, tul la'etz qaq' ku' qu ta'l stuul, tu'ch va'toq ku pa'k' tatib'aal ku lej, tuch' va't pa'k pulb'al qu ta'l, xe't q'es chi u ixoq, tan elamkoq nik isa' qatine' o' tira ye'l kam qetz xe't q'es chi.

—Tal koq sa motx qaq'vat ku' tzaqatz kamaqetz, pet taan Tiuxh te tiuxh ile, a tchab'ala', tul josq'ilb'ak kuxh toq itchej kamaqetz xe't q'es u tixqel naq u qes, pet u vankin tzuj tan ma't viqa vaja' s-tuul, josq'il vet toq tan tin vaja' s-tuul, pet iqab' vet a' toq itxa'ki vatz tzuj xe't q'es chi ixoq s-na'ya.

Ya'ne ech tal naq chi u q'es s-eche:

—Pet nal kuxh toq inb'it vet joloq kamvetz, tul echetz josq'il kuxh toq vatine', xe't naq chi u q'es.

—B'aaya toqetz inb'it va'l, inlaq uva' pa'k tul q'ab' tzima ib'i xe't naq chi u q'es, tul motx ib'it naq kamaq tetz chi uva' a' kuxh tze' u tzima ib'anb'e naq, tan a'ich kuxh tze' u tzima nikich taq' ku naq kamaq tetz chi s-tuul jitetz kuxh vet naq b'anb'en tze' u tzima, pet jank'aletz vet tenam chi b'anb'en, a'kuxh naq chi va'l u q'es xe'tisan, tan b'a'nla vatz kam chi uva' itchab'a naq u q'es ib'itixe'.

Ya'ne motxh itchus naq u q'es inq'a tenam chi ti ib'itixaq ilaq, tuch' tzima uk'b'al a', tan jank'al tenam b'amb'en tze' u tzima, svatzilaq ilaq, atz svatzilaq ivaaso, tan tzima kuxh nikich motx ib'anb'e inq'a ku'y qumam chi s-na'ya, tul ye'l puaq nikich motx isotz-sa inq'a xaol s-na'ya, ti' iloq'ox kamaq tetz, tan aal kuxh nikich motx taval tze u tzima, tuch' tze u tzuj, tul katvatzin vet tze' tul ma'taq tiq'o vet ivitz tze' u tzuj tul kat motx xe't ti' ib'anax kamaq tetz s-na'ya, tan b'anla kametz tchan vet chi s-vatzaq u k'uy qumam s-na'ya echetz kuxh itchej kamaq tetz tzaqatz xaol, tan a' kuxh vet nikich itxakunsa inq'a tenam s-na'ya, antetz kuxh nik ib'anb'el jununt inq'a kamaq tetz naq inq'a k'uy qumam, tan jit mam puaq nik isa'e', tul la' ku loq' inq'a pa'k' inq'a nikich ib'it naq inq'a k'uy qumam s-na'ya.

A' U YOL TI' NAQ U AJCHE'LOM TUCH' INQ'A TX'I' SNA'YA

Atich naq chi val u q'es sna'ya, tan sib'alxh txoo chi itx'ak naq, tan b'a'nla ajchelom naq u q'es. Tan ma'tich naq ajche'loq tul at koq ye'la tx'olonk naq ti' va'q jaq' tze'il txoo, tan oq ma't naq ajche'loq tul at koq paqoq ye'la tx'olon naq u q'es. Jat va'leb' kuxh tatchul inq'a vitzil txoo itx'ak naq s-na'ya.

Tan atich oxva'l txoo u tx'i' xe' naq u q'es, tul kamaq kuxh txokopil nikich ib'an txoo inq'a tx'i'. At txoo chi inq'a tx'i' chi nikich tx'olon atz at txoo nik yatz'on inq'a jaq' tze'il txokop. Atz at naq chi u q'es chi nikich yatz'on tuch' vimatchi tuva' mojaato ib'i nik tal naq inq'a q'es chi sna'ya, echetz tetchal kuxh nikich ikam va'q txoo, tan nikich itx'olon naq u q'es, tul nikich itx'olon txoo inq'a tx'i', at uva' chi tzumxh nik itx'olon txoo inq'a tx'i' tuch' naq u q'es, echetz elam koq txoo chi motx itx'ak naq u q'es tuch' inq'a itx'i'.

Tan lak petz vet ivi' naq chi val u Reey.

—Tan ja'letz inq'a jaq' tze'il txoo nik iq'on u vavan xe't naq. Tan jun kuuq'i nikich imol naq u Reey u tavan, tan nikich tatch naq txoo chi, katetz xe't naq chi ti' tatchax txoo chi tul ye' tz'eqel tchan vet txoo chi, qatetz saqb'iya tul tzaay tchan vet txoo chi xaon ti' itchokox tetchb'ub'al. Tan atich kuxh naq chi u Reey chi tuul u totzotz sna'ya. Tan a'etz b'ak naq chi u Ju'il vitz chi aj etzich txoo chi inq'a jaq'tze'il txoo sna'ya, tan tetzich naq txoo chi skaqa'yil uva' atich vatz tx'ava', tan jat vatzul txoo chi atiche tul tetzich naq txoo.

—Qeena atoq naq va'q inq'a Reey tzi, tan kamal naq nik tchi'on inq'a vavan xe't naq chi u Reey Ju'il vitz, tchaqpaq taq'b' inq'a tavan tul ye' tz'eqel tchan vete' chi. Yaanetze chi ixee vet naq chi, echetz tal naq chi s-eche:

—Pet toqetz inxee uva' nik iq'onka inq'a vavan xe't naq chi u Reey Ju'il vitz, tul ixee vet naq chi. Tzoqpetz va'l xhemaana tul ye'xhal va'q til naq, atz tz'eqelich inq'a tavan naq chi u Reey, tan a'b'akxh txeyelich va'l taq'on naq u q'es chi ta'n tul ye'letz naq chi

nikich tex chi ajcheeloq. Ya'ne ixee tcha naq u Reey va't xhemaana uva' nikich txeyonka inq'a tavan naq, tan tuuletzxh tex vet naq chi u q'es ajcheeloq tuch' txoo inq'a itx'i'.

Pet a'etzxh ib'ant o'laval q'i chi, tul til naq ipal val u q'esla masat uva' nik talax sna'm. Tul vatax tichxh ipal txoo chi vatz naq u Reey, tul echetz tal Reey chi s-eche:

—Yaanetzxh toq vile' kametz tiqle'me uva' nik tchi'on inq'a vavan.

—Xe't naq chi u ju'il vitz, tul itz'tichxh vet ivatz naq chi. Ajtetzxh til naq chi ipalpa'l txoo chi val u tx'i' sb'axa, tul a' nikich tojqela txoo u tx'i', txoo u q'esla masat, b'iil xhich ipal txoo chi u tx'i' uva' b'axiche, tul pal tchan va't txoo chi vatz u Reey, tul il txoo chi vitoxvu tx'i' tch'uyich ok ti' txoo vikaav u tx'i'.

Ya'netze chi tab'i naq u Reey isich'in naq chi val u vinaq, ech nikich tal naq u vinaq chi s-eche: nikich iq'eq'un b'en naq.

—Tch'uyoqxh ex sti', tzeqxichka ex sti', tan b'enoq etxeye' chichich b'en naq chi te txoo inq'a tx'i'. Tan nikich tab'i txoo chi kam nikich tal naq, tul aalxh nikich taq't txoo yak'il ti' tojqelal u na'm masat sna'ya.

—Tan ma'tetz vile' ja'letz naq u vinaq uva' nik oksan inq'a tx'i', ti' viq' esal txoo vin masat-xe't naq chi u Reey tul ul til naq, tiletz naq u Reey uva' kam tiqle'm naq u vinaq, atz kam iq'omal ta'n naq tul ikaaya kuxh naq u Reey naq u vinaq tuch' u matchit tan atich vet ku' naq u vinaq tib'ey txoo u masat, tiletz naq tul u masat snaqli tul ik'aq naq u q'es u masat tuch' u mojaato matchit, tul jikxh tok u mojaato matchit tzi' taanima txoo, tul yekich joqel iku' txoo u masat chi t-tx'ava'. Echetz vet ivatz naq u Reey Ju'il vitz, isaqi kuxh naq ikam txoo, tul ileqetz vet txoo inq'a tx'i' nikich tule' tul uletz ivitu txoo u masat, tan saqin kuxh naq chi u Reey.

B'enetz vet naq chi u Reey t-totzotz, tul oqxhich vet itxumun naq siq'av naq, tan til naq uva' kametz tiqle'm naq uva' nikich yatz'on u tavan naq u Reey. Echetz tal naq chi u Reey s-eche:

—Kametz va'q toq vulb'e txoo inq'a tx'i', atz kam va'q toq vulb'e

naq u q'es tuch' vimojaato matchit xe't naq chi u Reey. Naqe chi u q'es chi b'en ajche'loq tuch' inq'a tx'i chi paqte, tab'i tcha naq chi u Reey ijovon txoo chi inq'a tx'i', atz tul tab'i naq iq'eq'un naq u q'es.

—Ilb'ak tchan inq'a nik yatz'on u vavan uya xe't naq chi.

—Ya'ne eltzaan naq chi u Reey ju'il vitz ti' iyatz'ax txoo inq'a tx'i' tuch' naq u q'es.

Ya'ne chi ik'ul naq u Reey val u tx'i', tan atich torasyoon naq chi u Reey tul ul toksa naq tivatz txoo u tx'i', uva' il val u masat b'aaxich vatz txoo u tx'i' nikich tile'. Tul oketz b'en txoo chi u tx'i' ti' u masat uva' b'axiche nikich tile', tan ok kuxh tivatz txoo. Tan ye'xh kam atiche. Tan k'ulich vi' ib'an txoo chi u tx'i' tul vataxtich kuxh vet txoo chi jaq' tx'akab'en, tch'uyich kuxh txoo chi ti' u masat nikich tile', tan oqxhich ilaq'b'an txoo chi sq'iil atz aq'b'al impaqte. Tan mij nikich tilan vet txoo chi, pet atich kuxh vet ok txoo chi, tul mij nikich itx'aon vet txoo chi, tan o'laval q'i atz o'laval aq'b'al laq'b'an txoo chi jaq' tx'akab'en, tul uqletz vet txoo chi ta'n yaab'il, atz ta'n va'y, tul ex kamoq vet txoo chi. Tan tz'eqxh kuxh vet txoo chi jaq' tx'akab'en sna'ya.

Echatch tok chi tivatz naq u q'es, antch tal naq u Reey ajetz inq'a txoo s-eche:

—Toqat voksa tivatz naq u q'es tul yekat kuxh vatax naq jaq' tx'akab'en xe't naq chi, tan k'ulich vi' u yaab'.[1] uva' taq' naq u Reey. Tan echat ib'an txoo kaavat u tx'i' ik'ulat txoo ivi', b'aan txoo kaaval u tx'i' a' ik'aq tzaan txoo u totzotz. Tiletz u tixqel naq u q'es tul inq'a tx'i', tul yekichxh chiib' q'es. Uletz vet txoo ti' u otzotz ku'y ja'yxh vet txoo chi, tiletz q'es uva' oyb'alich txoo, tul nalxh iqitz q'es txoo chi ti' otzotz.

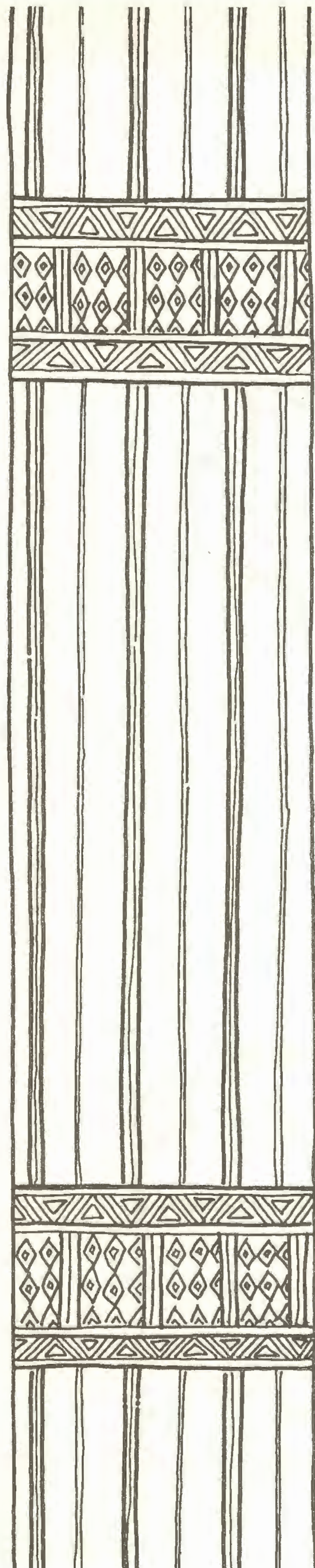
Ya'ne chi vataxtich kuxh vet naq chi u q'es chi jaq' tx'akab'en tze', sib'alxh chi b'en naq. Tul nikich koq vet ileq naq itzaj ti' b'ey. Tan een b'ak atich vet ja'p naq chi vi' u vitz u Ju'il, tul oxva'l q'i ib'an naq chi vi' u vitz, nik itzaj naq tul ant kuxh insolink naq tuul tatib'al chi. Tan a' vet atil naq chi tzi' val u tal naab' nikich tile'. Tul echetzxhte chi tan atetz val u tal naab' chi vi' u vitz u Ju'il, tan a'etz nikich tuk'a txoo chi inq'a tavan naq u Reey Ju'il vitz, tan mamala

txoo chi nikich tuk'a' tzi' a'. Uva' nik ib'an stchaq'a'l q'i uva' nik til naq chi u q'es. Tan va'l b'a'nla otzotz chi nik til naq; tan mamala ixoq Reey atz vinaq Reey chi lemtchel chi tzi' u a'. Tul a'etz val u ixoq Reey pal jason chi te naq u q'es, ech tal chi s-eche:

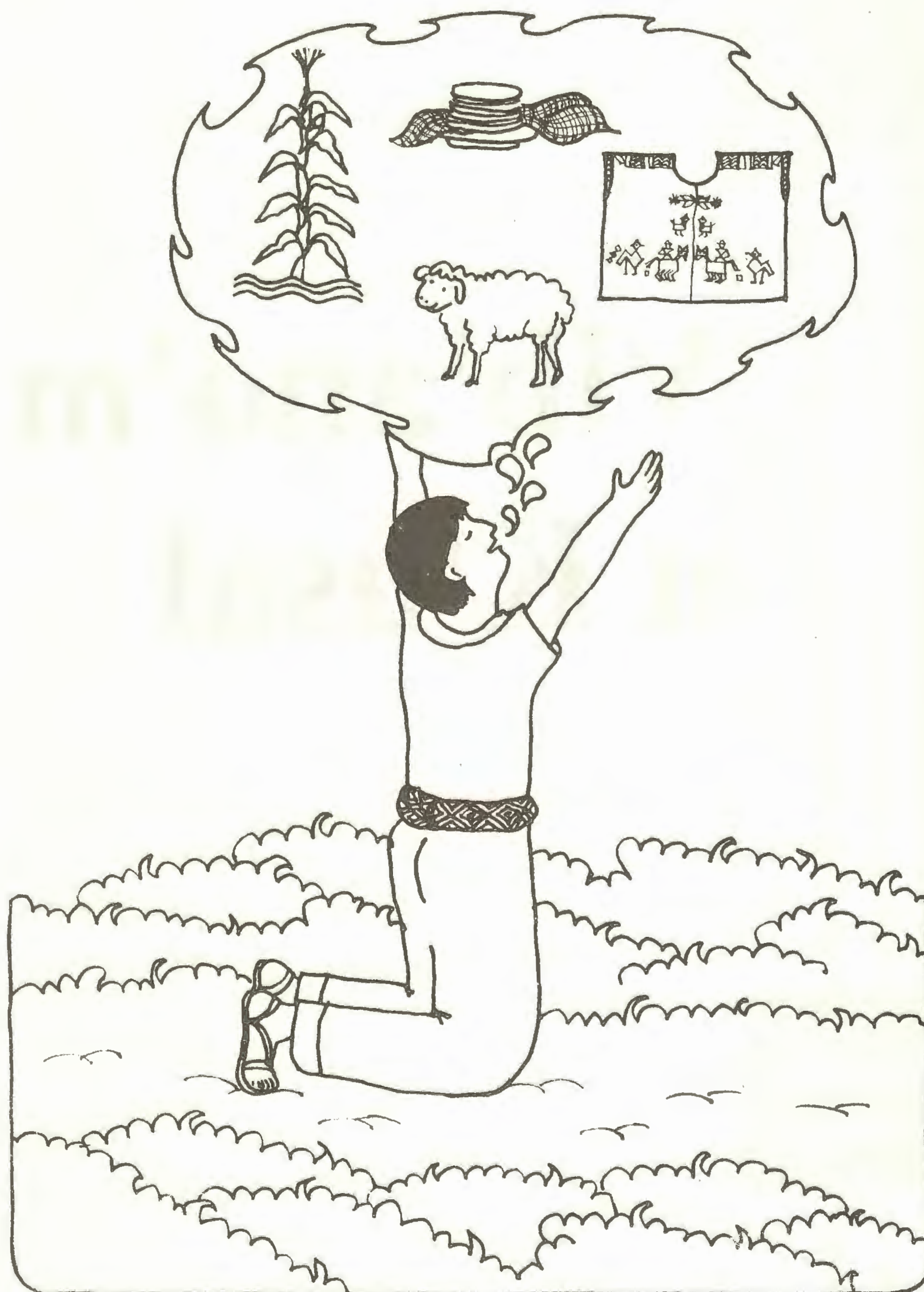
—Eesa vakaarsoon tuch' vakamiis, tul patz'a, tul ya'ne isq'u tul oxpaqul la' xaon axh tzi' u tal naab' xe't u ixoq Reey chi te naq u q'es.

Ya'ne teesa naq u toksa'm, oxpaquletz suti'l naq chi u q'es chi tzi' u tal naab', echetz ivatz naq chi inq'a Reey, atz ech ivatz tchama inq'a ixoq Reey, yekichetzxh el chi tivatz naq, yaane ok tzaan naq chi ti' val u tal b'ey, tul toksa vet naq u toksa'm, ya'ne ik'aq vet tzaan naq totzotz. Uletz vet naq chi tuul u totzotz, tul kaj va'letz q'i chi q'aavik naq chi u q'es tu totzotz sna'ya.

Vib'ano'm u K'usal

U QATINE'

Vitz'in vatzik,
k'asajo',
qiltaj,
kusajitaj.

Kam vet kub'anla',
kam ni kub'ane',
kam sa kub'ane',
ti' u qatine' tza'.

Ke'ch q'u kutat,
ke'ch q'u kunan kuk'atza,
ke'ch q'ul iyolone',
ke'ch q'ul ib'itze
ke'ch q'u techb'une',
ke'ch q'u toksa'm,
ke'ch q'uli uq'ayb'al,
ke'ch q'ul ib'ano'm kajayil.

Aatz cheel,
ab'il sa q'aav itz'an,
ab'il sa q'aav lakon.
ab'il sa q'aav b'anon,
ab'il sa q'aav chikon,
a' u qaq'on kukajayil.

Ye' ch'ixvo'
ye' tzolono'
ye' yoq'ono'
ye' ka'ltziuno'
ech sa kutx'ak vinujul.

Qitz'a u tatinich q'u kutxutx kub'aal,
ni'ch iloch tib',
ni'ch til tib',
ye'kich va'y,
e'kich tzajitzi'l,
tan xula'imal kam kajayil.

Qitz'a u qatine',
o' aanima,
q'u qavan,
q'u kuchikob'e'm,
tan junal atil tu k'axk'o.

Tan ye'xhab'il ni jajab'en,
ye'xhab'il ni k'amab'en,
tu u Kub'aal ti q'u kam ni b'anb'ele',
niko'xh tu xe'al q'ii,
niko'xh tu kueb'al q'ii,
niko'xh ti seb'al q'ii,
niko'xh ti max q'ii.

Ke'chb'itoj chaj
Loq'ola Yol,
Loq'ola Q'ii,
Loq'ola Saj,
Loq'ola Tx'ava',
Loq'ola Atib'al.

Ke'ch niman
txaa'la yol,
txaa'la q'ii,
txaa'la b'ano'm, nituche', ni b'anle', ni talaxe'.

Q'aavojo' qi',
qitz'a u qatine',
ye' qaq' tzii sa kao' ti' ma'l ti' va' te,
qaq' yak'il kukajayil,
kutxaytaj kutzaa,
kutxijtxutaj kub'ey,
ma'l tzaa, kava'l tzaa lochoib' ni b'ane'.

Kulaktaj u kutenam K'usal,
kulaktaj u q'esal kutenam,
ch'ioj u mam tenam atilk'o',
kujajtaj u b'a'nil tu u Tz'ajol qetz B'itol qetz.

U Q'AA' CHUAL

Aatz ib'an ko'xtene as ni'ch ib'anax u q'aa' Chual, tiira ye'xh ni'ch itx'olax ib'anaxe', ni veete' loq' ye'xh ni tx'ake', tiira niko'xh ikue' as ni tul u mam jab'al, unchee' ke'xhtek ikool tzaj chu'j ti' ib'anxe'; unchee' ultek oxva'l q'u mamaj vinaj junal q'ej ichi'l, utz a' uli b'an u q'aa' va'l Chual ni tale'.

Unchee aatz q'u vinaj tzi', xe't ib'an u q'aa' utz xe't itxay aanima nitale', kaava'l vinaj itxaya utz a' ni'ch titz'a as sa toksaka tu junun vi xoob'al u q'aa', ech ye'kan sa ku'i as ni'ch motx tale'.

Xe't ib'an q'u tz'ach tzi'aj u mam a', aatz ma'l q'u q'ej tala:

—Aatz viveet sa kub'ane', sa kutxaaka tatib'al q'u vinaj sa motx kaa tuul —texhtu', ech aatz q'ul imol motx tzaq'b'i:

—B'a'nchitu' unchee' —texhtu'.

Ib'ana kam q'u'l tal vimol te, taq'ka tatib'al junun q'u vinaj tu junun ixoob'al u q'aa', unchee' aatz veet q'u tz'ach, toksa tekka junun vinaj tu junun vixoob'al u q'aa', ech itzojpixsa q'u'l ye'sajich iveete' ni tale'.

Veettek tole' ti' ech motxtek b'eni.

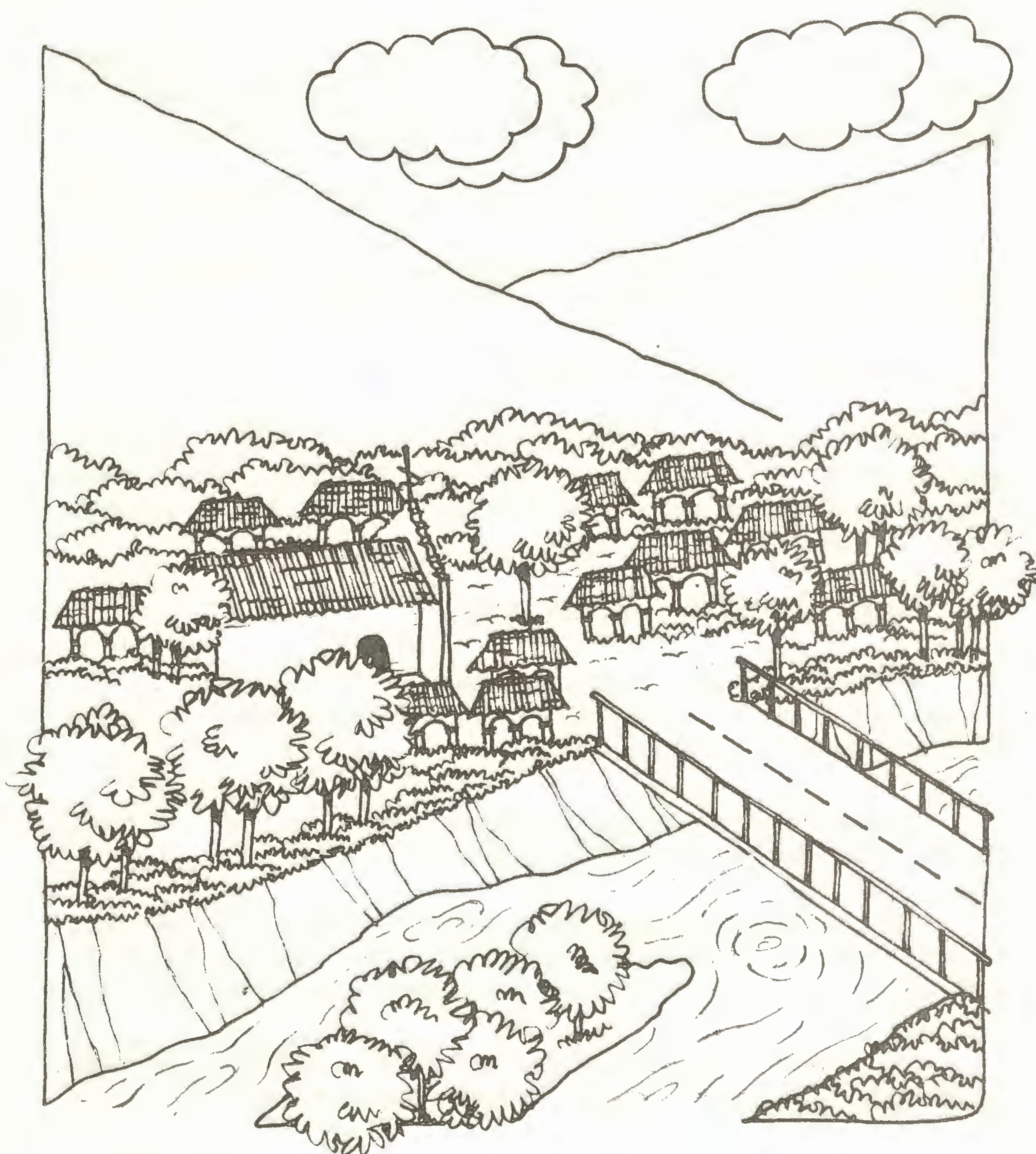
Aatz q'u vinaj q'u'l motx okka tuul a' itxa'k as ye'kan sa ku' u q'aa' pek a' tek sa aq'on iyak'il, ech k'uxh sa ul jab'al utz k'uxh sa ch'ii u nima' tan ye'kan sa ku'i.

Chajpaj tek ni'ch tul jab'al, ye'xhkam ni'ch iku' ve't u q'aa', unchee' aatz q'u vinaj mujelka tuul ni'ch motx tale:

—Ti'extaj, ti'extaj, etaq'taj yak'il —chia ni tale', unchee' ech aatz q'ul imol ni motx taq' yak'il ech ye'kan ni ku' u q'aa'; chajpaj ni tel u a' ni pajchit tal viyol q'u vinaj, ech ib'antu b'a'n u q'aa' Chual.

Aatz u alich yol ti' u q'aa' Chual, atil ma'l b'a'nla yol ni tale' as sa kuloch qib' ti' q'u qaq'on ni motx kub'ane', ech sa oleo' ti'

ib'anaxe', sa kutx'ole kam va'l sa kub'ane' ni tal qaanima, ech tok viyol q'u vinaj ni motx tale' as ni tul u jab'al, oj sa kuxula'i q'u qaq'on atile, yeko'xh na'l imotxe'.

VIKAA Q'U TXOKOP VATZ Q'II SAJ

Ko'xtene, tiira ko'xtene, atich ma'l u b'aal nitxa', utz atich va't vaatz ime'al majte, unchee' ib'an tu ma'l u q'ii, aatz u ixviak, vime'al ni yolonka, ni'chtek ijajax tu ma'l u xiak, utz aatz vitat tan tab'i u yol ti' vime'al tza' ech xe't talte:

—Yetzik ni tek ajajle' unme'al, tan yit' sa'koj vaq'axh, tan ye'xhab'il ve't umol sa ka'in tu atib'al oj ni iitz'a b'enchil —texh vatz b'aal nitxa' tu vime'al.

Aatz u b'aal nitxa' tza' tan ye'ni'ch tilone', moyich ni yolonka, unchee' ib'an tu ma'l u q'ii, aatz u ixviak tan tilpaj tib' tuch' u xiak utz talte kam va'l motx tal vitat te:

—Aatz vuntat tan ye'ko'xh sa taq'in ni txume' utz kam sa kub'ante ni anache'

—texh u ixviak tu u txayoltetz unche' aatz u xiak itzaq'b'e u ixviak:

—kaa tan kamnab' ko'xh sa kub'ante b'a —texhku'en u xiak tu u ixviak.

Aatz u ixviak tza' tan techal itxumb'al, utz atil iq'ianb'al majte; utz aatz vitat tan echa't ko'xh majte a'b'oj mam q'ianal k'uxh ye' ni tilone'.

Unchee' atztepaj u ixviak taltepaj tu u xiak:

—Kam toke' tiira ye'xhkam va'j ootzaj tzik as ech tzi' ni aale' —texh u ixviak tu u xiak —tan kaana ko'xh txumb'al tia' tzi'.

—Unchee' pek alb'ojve echa' q'u txumb'al va'l ni aalve tzi' —texhtek u xiak tupaj u ixviak, ech aatz u ixviak taltek tu u xiak kam va'l sa ich ib'ane', tan aatz u ixviak utz b'a'n ichemon majte, ech taltek u yol tu u xiak tza':

—Unchee' pek aatz va'l sa ab'ane' utz sa ku'en aaq'b'en iib'

tal tz'unun utz la oponaxh vatz q'anal, tuul aatzin la val tu vuntat utz la ib'ana echa' sa ijub'a'xh tu jub' tze', loq' aatzaxh tan yit' sa'koj inujuaxh, pek tan veet sak'u'l la kamsa iib' —texhte'l u xiak.

Aatz u xiak tza' tan ye'k itxumb'al utz niko'xh ye'k iq'ianb'al utz yakich sotz ik'u'l tu viyol u ixviak va'l vet talte, ech ich'otitepajte:

—Kam ech unb'antu va'l ni aalve tzi'? —texhte—, utz kam ech unb'en tal tz'unun ni aale'?. aatz u ixviak tal inujulte as tootzajich tzik u mam txumb'al tuch' u q'ianb'al, utz aatz u xiak itzaq'betek u ixviak:

—Kam tek ib'ii q'u'l ni aalve tzi' tan nojchit tinujul sa valsee, tan ye'xhkamb'oj vootzaj —texhpaj u xiak tu u ixviak; veettek alaxte'l u ixviak, unchee' ech taltek vinujul q'ul iyol tu u xiak, tan nojchit aya'l ik'u'l ti' u xiak majte:

—Aatz chel utz sa ku'en animain kam q'u'l sa valsee ech sa b'ane', utz toj iil qelo'p tuul iile' —texh u ixviak tupaj u xiak, tzaq'b'eltepaj u ixviak:

—A'tzii sa unnima'xh unchee', utz altekve kam va'l sa unb'ane' —texh u xiak.

Ech aatz u ixviak taltek q'u kam tu u xiak va'l sa motx ib'ane':

—Aatz q'ejal as la k'asu'laxh tu aatib'al utz inchit la iitz'ain utz aatztek la nach ab'en tal tz'unun utz la xich'an uul tza', unchee' ech aatz in tan la envaloko'p tu vuntat tu otzotz as la ul ijub'aelulaxh tu vijub' tze' utz tuul aatzaxh tan veet sak'u'l la kamsa iib' echa' va'l vet valsee ma'it —texh u ixviak tu u xiak.

—Jank'al va'l vet aalluve tzi' sa unb'ane' —texh u xiak as tzaq'b'i, ta'xh veet tab'i b'entek totzotz, kaanatek itxuq'txun iq'aave'.

Kaanatechit itxuq'txun sika'b'il, tuul aatz vatz itat u ixviak tan ye'tootzaj kam va'l ni'ch titz'a vime'al tuch' u xiak, ku'ko'xh u q'ii tuul.

Sajb'utek tu va't u q'ii,, ech aatz q'u nuk'u'm ma'tich tuche',

xe'ttek ib'anaxe'; aatz u ixviak xe't ichemone', kaana chitb'oj ib'itz k'atz vichem tuul ni ch'iva topon u xiak, aya' u tal tz'unun ni yolonka, tuulpaj aatz u xiak va'ltek ib'an tu tuch majte ti' ultilax u ixviak. Nimaxichtechit q'ii ye'xh ni'ch topon u xiak aatz u ixviak ni'chtek tal ti' taanima "kam ni b'anea' tzi' tan nimax q'ii" chia ni tale, b'iilentek tuul, a'tek til topon u tal tz'unun utz oora chit el xe' vichem ech ex tal tu vitat.

—Tat, tiira tx'anelchit ma'l vatz tal tz'unun ni tomi q'u xu'm tu q'anal tzi', ni koj ajub'a tu vajub' tze' tzi' —texh u ixviak tu vitat, unchee' tzaq'butek vatz itat utz tala:

—B'a'nchitu' til atilka —texh u b'aal nitxa'—, loq' kam sa itxa'ki see.

Tzaq'b'u u ixviak utz taltek tu vitat:

—Kamkojchit sa itxa'ki, pek sa unsaji'el utz sa untxukku' tu vunchen tzi' ni vale —texh itzaq'b'u u ixviak tu vitat, ech aatz vitat itzaq'b'epaj vime'al:

—A'tzii as ni koj tere'n vilone' pek tan ye'xhkam utz kamkoj ech unyatz'ta' tan kam unachb'e til atilka —texhku'ente' u ixviak, tuul aatz u tal tz'unun kaanachit tomit q'u xu'm vatz u totzotz u ixviak.

Taltepaj u ixviak tu vitat:

—K'uxh ye' sa iile' tat, tan sa voksa vajub' tze' tinujul tuul aatzaxh sa jub'a —texh u ixviakte, tzaq'b'el tepaj tu vatz itat:

—A'tzii unchee' tan oj sa lochin ti' ijub'ale' utz b'a'nchitu' —texh itzaq'b'u vitat.
Ex ichok vijub' tze' utz inima chit vatz ime'al as ni'ch tale':

—Ila unchee', oksa tinujul til atilka ni aale' — texh u b'aal nitxa' tu vime'al, tzaq'b'eltepaj tu vime'al:

—Latza' atilka tat, uta ni xich'an ti' u xu'm tzuta —chu u xiviak tu vitat, ech aatz vatz b'aal nitxa' tan ni texh ik'ultetz til ni tal vime'alte:

—Ti'axh tat jub'a tan txaklele uyita —chu u ixviak tu vitat, ech aatz u b'aal nitxa':

—Oji —texhtu', ijub'a chit u tal tz'unun tuch' vime'al as ni tale', k'uxh inuk'u'michtek u ixviak tuch' u xiak, anchitu' aatz u tal tz'unun chajpuku'l vatz tx'ava' echkala kamya tilone' tuul aatz u ixviak tala:

—Ku'ya tat, vet anujula' ma't unsik'e' —texh vime'al u vinaj. Ex isik' u tal tz'unun utz nojchit ikamsa tib', ultaq' u ixviak tu vitat:

—Nacha iile' tat atil tzuyita —texh u ixviak tu vatz itat, utz niko'xh atkoj ni'ch b'enku tu vitat kamchit va'l ni'ch ib'an u ixviak, aatz vitat itzaq'b'e vime'al:

—Nojchit ni aalea' unme'al b'uchi'chchit atxukku' tu vachem ni aale' —texh te'l u ixviak tu vitat, veet motx inachta', aatz u ixviak tan taq'ku' u tal tz'unun xe' vitxakatx k'atz q'ul itxii.

Ech isub'ax vatz itat u ixviak ib'ana tan ti' as ye'nich isa'a as sa ich taq' tu u xiak va'l ni'ch jajon, loq' kamal nojchit atil koke' k'uxh ye'ni'ch isa'a vatz vinaj as sa ichtek b'en vatz ime'al ti' vinaj, tan nojchit ta'xhich imol tu vatz tatib'al, utz a' isa' vatz vinaj as atil imol tu vatz tatib'al, pek aatz u ixviak tan ye'xhatko'xh ni'ch b'enkute, va'l ni titz'a vatz itat.

Unchee' ku'tek q'ii tuul aatz u ixviak ikoltek oko'p q'ul itxii tuch' vichem, utz atichku' u tal tz'unun xe' vitxakatx, okko'xh aq'bal tuul, ech aatz u ixviak extek vatoj junal atil itx'ach sijununil, unchee' exvatoj vatz vinaj majte, ech aatz u tal tz'unun tan ib'ensatek tib' vinaj tiq'aq'al ku'en u ixviak, utz xe't motx iyolone' loq' junallko'xh jas ni'ch motx tale', tan b'a'n sa ich ab'il tu vatz b'aal nitxa' as ni'ch tale', loq' aatz u b'aal nitxa' tan tab'i motx iyolone' ech tab'itek tu vime'al:

—Ab'il amol ni ayolone' ixviak as ni ayolone' ni vab'i? —texhte'l u ixviak tu vitat, unchee' aatz u ixviak tan taltek tu vitat:

—Aji'a tzi' tat —texh u ixviak tu vitat —, tan vet vallu see as nunq'ilale' yo'o.

—Kam chit toke' as ech tzi' na b'ane' utz ye'tek nanimain

tzik? —texh vatz itatte, loq' aatz vitat tan ikuytexh vime'al majte, unchee' echko'xh va'l motx ib'an tu va't u q'ii tza'.

Sajb'utepaj tu va't u q'ii utz aatz u ixviak k'asi, ultoksa xamal, unchee' aatz u b'aal nitxa' tan iq'ilapaj u ixviak:

—Ke'ch vunji' ni aale' —texhtu', tuul aatz u xiak tan tzaq'b'utekuen:

—Atilin tza' —texhtu'—, oj kam sa aalve.

—Axh tzik va'l ni q'ilan vunme'al tzi' tzik? —texh u b'aal nitxa' tu u xiak.

Tzaq'b'utepaj u xiak utz talte:

—A'chitu', nojchit in ni q'ilan —texh itzaq'b'u u xiak.

—Utz nojchit naalte tzik? —texhpaj u b'aal nitxa' tu u xiak, tzaq'b'u paj u xiak:

—Nojchitu' yit' txub'a'l koj ni vale' pek nojchit tinujul nunyolonka —texh u xiak.

—A'tzii tan oj nojchit ni aal tu vunme'al tzi', loq' sa ku'en animaka'in b'axal kam q'u'l sa motx val see —texh u b'aal nitxa' tu u xiak.

Tzaq'b'u u xiak utz talte:

—A'tzii majte, sa unnima kam va'l sa aalve —texh itzaq'b'e'.

Aatz u b'aal nitxa' tan a'chit ichok q'u tiilachaj aq'on tu u xiak tan a' isa' as ye'k sa ich b'en vatz ime'al ti' u xiak tan ab'iltekoj imol sa kaa tu u tatib'al, loq' aatz u ixviak tan aya'l ik'u'l ti' xiak majte utz ech toke' as vet ik'uch q'ul iq'aq'alte, echa' vet ib'an tu u xiak as vet taq'b'en tal tz'unun, vet ib'ana echkala vet kami, utz vet q'aav titz'pixsa majte.

Taltek u b'aal nitxa' tu u xiak as kam q'u aq'on sa ich motx ib'anka:

—Aatz cheel —texhte—, sa valsee, as tan oj nojchit aya'l ak'u'l ti' vunme'al tzi', pek b'anku'enka ma'l votzotz, kab'laval itzi' sa b'ane' —texh u b'aal nitxa' tu u xiak, aatz u xiak tan techal techit itxunun ti' va'l alaxte.

Loq' niman chitu', b'eni ex ichok itze' loq' aatz tu va'l atichku u b'aal nitxa' tan tiira ye'xhko'xh jank'il tze' atiche, utz q'aav opon tu atib'al utz ex tal tu u ixviak:

—Kam sa inb'ante, tan aatz vatat tzi' ni tal iveet ma'l atib'al ve utz kab'laval itzi' sa unb'ane' as ni tale', ex unchoklu tze' utz niko'xh tze' atil tu ja'jtze' —texh topon u xiak tu u ixviak.

—Tiira ye'xhkam va'j ootzaj tzik, pek kuxh, iq'ob'en u xi'l unvi' tza' utz la chikku' xe' q'u koykin tze' ech a' tek la iil ichee atze' iile' —texh u ixviak tu u xiak. Ik'ul u xi'l vi' utz ech itoq'paj b'ey. Opontek tu va'l atichku ka'xva'l q'u koykin tze', ech ichikchit u xi'l vi' va'l taq'b'en u ixviakte; b'iilentek tuul, a'tek til ichee mamaj tzaa, junalchit chixkin tzaa motx chei, kaana chitb'oj motx ixub'kab'in tu kaji'q', achvab'al techit sajilok q'u kalkinlachaj tze'.

Unchee' aatz u xiak tza' tan kaanatechil itxuq'txune' til ichee q'u tze' ech ta'na' xe't itzok'ku' tetz ech xe't ib'ele'. Ole' ti' ib'elax q'ul itze' ech xe't inuk' u mam otzotz', xe't ti' inimal va'l vet alaxte

Tu ko'xh ka'xva'l q'ii ole'k ti' inuk'ax u mam otzotz, utz inima kam q'u'l motx alaxte, kab'lavalenich itzi' u mam otzotz ib'ana. Talket tu u b'aal nitxa':

—Ole'yin ti' va'l vet aalve, tzojpi vayol vet aala, utz anal cheel sa'tekb'en vame'al vi' tzi' —texh u xiak tu u b'aal nitxa', tzaq'b'el u xiak tu u b'aal nitxa':

—Kam va'l ni aalea' tzi' —texhte'l u xiak—, oj tzik ta'xh kam ni unsavsaa tan aal ye'kan unsi', pek kuxh b'anka nimal unsi', noosaka u xo'l tajan u atib'al tzi' —texhte'l u xiak, unchee' tan kamchajtek sa ich tal majte ech inima texhtu' kam va'l alaxte. (10)

B'en vatz xiak tu si' yak'ilchit ku'najich taq'o, tan a' isa' tiq'ot u ixviak niyolonka, unchee' aatz u xiak tza' tan q'aav ku'en, tan

ye'xh ni'ch ichab'a si', tiira ye'xh ni'ch ichab'a as ni'ch tale', unchee' ulpaj k'atz u ixviak:

—Kam sa unb'ante tan aatz vatat tzi', ni chajb'enin ti' ib'anax si' utz tilchaj sa enviq'ova tan tiira ye'k si' —texh tu u ixviak, aatztek u ixviak itzaq'b'e teku'en:

—Kam tokaxh tiira ye'xhkam va'j ootzaj tzik? —texhte—, tan a' sia' q'u b'aj junal atil tu q'u mam ch'im yo'o. Unchee' aatz u xiak q'aavtekb'en tu si' ni yolonka extek tiq'o q'u chanaj b'ajil txokop atich tu ma'l. u mam ch'im, kaana tepajich itxuq'txun ib'ena tan lochaxpaj tu u ixviak. Unchee' b'elosi' chit ni'ch ib'ane', yak'ilichchit ku'naj taq'o utz ech oora ko'xh ole'paj ti' va'l vet alaxtele', veet ole' ti' va'l vet alaxtele' unchee' techaltechit itxuq'txun vatz xiak tan kamal sa'tekich aq'ax u ixviakte as ni'ch tale', utz ex taltek tu u b'aal nitxa' as ti' vet ole'ya:

—Ulval see tan nooy u xo'l tajan u atib'al vet aalve utz tzojpi vatzii vet aala —texh u xiak tu u b'aal nitxa', aatz u b'aal nitxa' itzaq'b'e u xiak utz ech motxpaj talte tza':

—A'tzii tan oj ole'yaxh utz tan ta'nkoj pek atil va't sa valsee utz tx'aka oj nojchit aya'l ak'u'l ti' vunme'al tzi' —texh ku'en paj u vinajte, unchee' aatz vatz xiak tan techalpaj chit itxumun ti' va'l talo'k u b'aal nitxa'te:

—A'tzii majte b'ayo'o sa'texh unq'ie' tan nojchit ni yolonk'in txub'a'l koj va'l ni vale' tza' —texh u xiakte.

—Aatz cheel sa valsee tan loq'el untzumul ixaab' vunme'al vaq'o tzi' utz motxnalen ech la unchajb'en sai' —texhpaj u vinaj tu u xiak, ech aatz vatz xiak tan kamchaj texh sa ich tale' ech inima texh va'l alaxte.

Kajay q'u kam ni'ch ib'anax tu vatz xiak tan ma'l choob'al, oj ma'l oksab' k'axk'o utz aatz va'l ni'ch titz'a tan oj sa itx'ak q'u k'axk'ola kam u xiak utz sa taq' u ixviakte as ni'ch tale' echkala veet sik'u'l ni'ch ib'ante ni yolonka; unchee' aatz u b'aal nitxa' tan ni'chtek talti' taanima as "Kam tek inachb'e q'u tze' va'l vet motx ex tiq'o tan nojchit ye'kich tze' tu va'l vet unchajva" chutexh ti' taanima, niko'xh

atkoj ni b'enkute oj vime'al ni'ch lochon.

—Tat sa'tek b'enin ti', tan nojchit vet ib'anluka q'u kam vet aalte utz nojchit ole'y ti' majte, utz kamtek va'te —texh u ixviak tu vitat.

—Motxnalka vaxaab' tzi' echnal la b'enaxh ti' —texh te'l u ixviak tu vitat. Unchee' taltek tu u xiak:

—Kam sa unb'ante tan motxnalka vaxaab' tzi' chuve —texh u ixviak tu u xiak, tzaq'b'eltepaj tu u xiak:

—A'tzii, tan oj ech vet tal see tzi' pek kunima, aatz ku'en va'l sa b'ane' pek tilchit va'l ni achuk'unka utz mujka vaxaab' tuul tzi' iile', ech chajpaj sa enchuk'unaxh utz yakchit sa achuk'u —texh u xiak—, utz toj iil imotxe' iile'.

Anchitu' aatz u ixviak ib'ana kam va'l tal u xiakte imuj u xaab' tu va'l ni'ch enchuk'unka. Aatz u xaab' tan ye'xh ni'ch imotxe', utz aatz u xiak tuch' u ixviak tan attek ni'ch b'enkute as aatz vitat tan nojchit aq'el ye' sa ib'ane', ech ta'na xe't motx inuk'e' kam sa ich motx ib'an tu q'u kam ni'ch motx tuuleb'ele', utz taltek u xiak:

—Vet villa as aatz vatat tzi' tan aq'elaxh ye' sa ib'ane' —texh u xiak—, utz kam sa kub'ante nanache', tzaq'b'u u ixviak:

—Kaa, kam sa kub'ante nanache' b'atz'i —texhku'en u ixviak tu u xiak.

—Kam koj sa kub'ante pek tan jutzpichil sa b'anvi' —texh u xiak tu u ixviak, unchee' tzaq'b'utek u ixviak:

—B'a'nchitu' unchee' tan nojchit aq'elin ye' sa ib'ane', pek aatz va'l sa kub'ane' tan axhtekb'a sa ilon tan ye' vootzaj kam sa kub'ane'.

—Kamkoj pek jutzpichil sa kub'ane' —texh u xiak tu u ixviak, tan junal ma'ltexh otzotz atichka ech toke' tal ech tzi' tzaq'b'utek u ixviak utz tala;

—B'a'nchitu' loq' ootzaj tzik kam ech kub'ena'? —texhte—, tan

b'a'n sa tab'i kub'enaa' tzi'.

—Tan ye'vootzaj, aal ootzajleatzi' pek alve —texhku'en u xiak tu u ixviak.

—Unchee' pek b'enojo' q'ejal, tiira ku'saj la b'eno' ech ye'k sa tab'i kub'ena' —texh u ixviak, tzaq'b'u u xiak:

—Ala kam sa kub'ane', pek sa'texh viq'o eetz kam sa kub'ane' —texh u xiak. Ech xe't motx inuke' kam q'u'l sa ich motx ib'ane', unhcee' veettek ti' inuk'ax va'l ni'ch motx titz'a utz ech ch'iamtexh ni'ch motx ib'ane'.

Unchee' aatz b'anichtek tuche', ib'antek tu ma'l u q'ii motx tala:

—Anal cheel tan sa'tek motx b'eno'.

Aatz u ixviak tan ku'tek u q'ii, sotztek saj utz motx ex vatoj'; unchee' echtekich q'ejal sa ich motx b'eni ni yolonka.

Sajb'utekul tu va't u q'ii, motxchit iseb'a lakpichil, ku'sajchit motx lakpi' aatz u ixviak as atichtekok ti' b'ey tuch' u xiak, motxchit tzub'anka vi' vitx'ach, tan aatz la nachon vitat utz la tzaq'b'u vitzub', tzub'anka tzi' xamal majte, tan aatzpaj la uq'ay vitatte la'pajchit tzaq'b'u vitzub'; ech q'u'l motx ib'ana ech motx k'asu'l. Vatchichka vatz itat ni yolonka, niko'xhb'oj vet b'enkute as vet motx b'en u xiak tuch' u ixviak, ech misub'tu vatz b'aal nitxa' ib'an u xiak tu viyol u ixviak vet talte.

Nachontek vatz itat u ixviak utz iq'ila vatz ime'al as ni'ch tale':

—K'asen unme'al tan ku'y saj —texhte—, kuxh oksa kuxamal. Tzaq'b'utek u tzub' va'l taq'ka u ixviak vi' u tx'ach:

—Oji tat sa'tek k'asin —texh itzaq'b'u u tzub' as tzaq'b'i. B'iilentek tuul uq'aypajchit u b'aal nitxa':

—Ni tetzik ooksa u xamal unme'al —texh u vinaj tu u ixviak as ni tale', loq' aatzpaj u tzub' tan ni'chpaj itzaq'b'u majte:

—Ee', ni tek voksa.

Lakputek vatz vinaj utz ech xe'tpaj iq'ila vatz ime'al as ni'ch tale', loq' aatz u tzub' tan motxtek u yol va'l talka u ixviak utz vettek tzaj majte, ech ye'kan ni'ch itzaq'b'u u ixviak oj u tzub' ni yolonka; unchee' aatztek vatz b'aal nitxa' tan attek b'enkute as ye'kanich u ixviak, utz iq'ila tepaj u xiak, loq niko'xh u xiak ni'ch itzaq'b'e', ech taltek vatz vinaj ti' taanima "Na' tan motx ma't q'u qelola' tzi'" texh teku'en, "loq' ye'nalb'oj ti' k'uxh motx ma'te" chutexh u b'aal nitxa' ti' taanima.

Anchitu' xe't ichokon taanima as kam ech itx'akpu u xiak tuch' vime'al, tuul aatz u ixviak tuch' u xiak tan yake'chil chit ni'ch motx ib'ane'. Unchee' aatz u b'aal nitxa' tan ulsik'u'l as b'a'n sa ichajpixsa ma'l mam jab'al tuch' itz'na'b' utz tuch' aanjel sa perejun majte.

Janki'l q'u'l motx tala utz nojchit tzojpi, ye'sajenich iku' q'ii, xe't ma'l u mam jab'al, tiira ab'oj mam jab'al aab'i. kaana techit iripkab'in itz'na'b', techaltechit iperejun aanjel majte, ech aatz u xiak tuch' u ixviak tan techaltechit motx ixo've', utz techaltek motx tak' majte, ech motx opon tu ma'l u poch'kin b'ey, xo'lich unjolol q'u mamaj sivan, ech latzi' motx majaxka.

Unchee' aatz u ixviak tal tu u xiak vimolteku'en ni yolonka:

—Kam ech unpaal tu u b'ey tzi' tan tiira poch'kin ni vile' —texhte.

—Kantu' tan b'a'n ni vile' yo'o —texhku'en u xiak tu u ixviak, taltepaj u ixviak tu u xiak:

—A'tzii unchee' pek paalen b'axal utz ech sa paalin —texh te'l u xiak.

—Oji unchee' sa paalin b'axan tan kamal naxo'va apaale' —texhpaj u xiak tu u ixviak ni tale', unchee' aatz u xiak tan ta'xh itxuma as paali, utz itx'ol ipaale' tan ch'ooku'en xe'aj tuul ech toke' as itx'ol paalchil tu u poch'kin b'ey.

—Perejej, perejeej —chu q'u aanjel ni tale' tuul kaana b'oj

iripkab'in q'u itz'na'b tu amlika unchee' aatz u ixviak tan ta'xh itxuma sa ich paalje'op tu u poch'kin b'ey ech majaxka tixo'l q'u sivan, tiira ye' ni'ch itx'ol iq'aav ve't ku'l, niko'xh aal ijea', kam koj toke' pek tan nim u xe'aj tuul ech ye't itx'ol ipaal xo'l q'u mamaj sivan, utz ti' majte tan iqel vitat utz aatz vitat , tan atil mamaj txumb'al tzixe' echa' vime'al majte, utz ech toke' as majaxka tan tz'ejel vet b'anax tu vitat, ech toke' k'uxh ul u mam jab'al tuch' q'u itz'na'b' tuch q'u aanjel majte tan choob'al tetz u qelb'alil vet ib'ana.

Til u xiak as ye'xh ni'ch ije'ul u ixviak xo'l u mam sivan, ech xe't ichokon taanima ti' as kamech ije'ul sa ich ib'ane', tuul ripkab'in u itz'na'b utz perejun u aanjel majte ech jub'alku'l, ech techalchit miveet b'anaxi, tiira b'ajtexh motx yoje'ka vatz tx'ava'. Ech xe't toq' u xiak sijunal ti' va'l vet ib'an u ixviak, kaanachit b'ojich toq' ti', ech xe'tko'xhpaj titz'a as kam sa ich ib'an tu q'ul ib'ajil u ixviak, "ye'nale, pek sa unmol q'ul ib'ajil tzi' utz sa en unk'am ma'l vatib'al" texhtu'. Anchitu' itzojpixsa va'l vet titz'a, b'eni exchit ik'am u tatib'al q'ul ib'ajil u ixviak, motxchit imol jank'ilchit q'u b'aj utz taq'ku' tu ma'l u kaaxha ex ik'ame', tijab'en utz opon xe' va't u aanima utz ex tab'naka tzixe':

—Chajlex —texhtu', tzaq'b'el tu vib'aal u otzotz:

—Chajlo', kam sa aale' —texh vib'aal u atib'al tu u xiak.

—Pek yetz sa b'anb'a'nilve pek ni koj vaq'kab'oj vab'en tzaxe' —texh u xiak tu vib'aal u atib'al, aatz vib'aal u atib'al tan ma'lich ku'en vatz ixoj, ech aatztek u ixoj tza', itzaq'b'etek u xiak:

—A'tzii aq'ka —texhtu'—, kamal b'a'n vi' qaq'al sa aaq'vuka tzi' tan texh nim ich'ie' ni vile'.

—B'a'nchitu' unchee' —texh u xiak, ex ikolka je'ok u mam kaaxha vi' qaq'al xe' u ixoj. K'asu'l u xiak. Kab'iilich tuul, aatz u ixoj vib'aal u otzotz tan ye' ich tootzaj kam va'l ex taq'ka u xiak tzixe', unchee' ech a'tek tab'i xe't ijininun u kaaxha vi' qaq'al xe' u ixoj ech xe'ttek tal tu q'u titz'in tuch' tu vivinaj as kamchaj tek ib'ii va'l ni'ch ijininune', loq' aatz vivinaj tan ye'tku'en itx'ol itzaq'b'ele' tan ye'kich as ulkaoj u ab'en. Ni'chtexh tal u ixoj ti' taanima "kam chit

ib'ii ni tale', pek ye'nale" texh u ixoj junal, anchitu' ta'xh itxuma "sa envile'" texhtu'.

Aatz u kaaxha va'l extaq'ka u xiak xe' u ixoj tan k'uxh ni'ch ijininune' tan q'u b'aj ni'ch q'aav inuk'tib' tika'paj ni tale' ech sa ichpaj q'aavb'en aanima loq' aatz u ixoj tan ta'xh itxuma b'enje' vi' qaq'al.

Jininunchilchit ni'ch ib'an u kaaxha ech ta'xh ijajo'k u ixoj. Unchee' a'tek til motx ije'ul txokop tu u kaaxha, motx je'ul ku'k, tx'oo, xay, ju'ch', ch'uk, i'b'oy, vatzom, kajaychit q'u txokop motx cheeka as ijajto'k u kaaxha u ixoj.

—Chajlex —texhpaj topon u xiak oponi.

—Chajlo' —texh u ixoj ni tale'.

—Ulviq'o vatz vab'en —texh u xiak ni tale', tzaq'b'eltek tu u ixoj:

—Kam toke' yit'axhkoj pe'k suula vinaj kamtok u kaaxha vet paal aab'naka tza' tan mam txokop vet je'ul tuul —texhtu'.

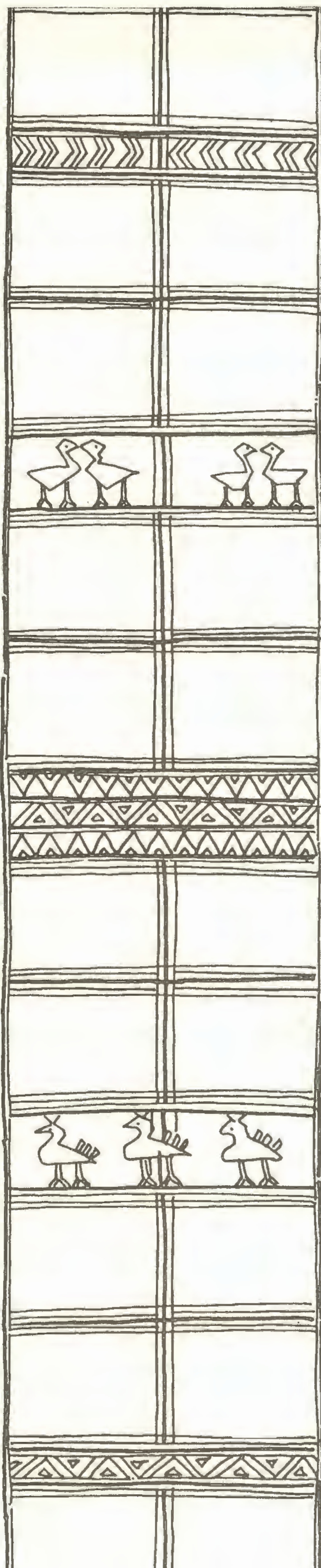
—A'chixh itzi'vatz vet ab'anluve atzi' —texh itzaq'b'u u xiak ech xe't toq'e', kaana chitb'oj toq' ti' vatz ixviak tan aal a' isa' as sa ich q'av itz'pi ech toke' motx imola as tala pek tan aatz va't tok u ixoj tan ex ijajo'k u kaaxha ech isotz vatz ixviak sotzi.

—Anal cheel tan ya'yaa chi'n vetz yol —texh u xiak tuul ni'ch toq'e'.

Ech mikaaka q'u txokon vatz q'ii saj tan ti' ko'xh viqelb'alil u ixviak vet ib'an tu vatz itat; ye'tkoj jajaxok u kaaxha va'l atichku q'u b'aj tan sa q'aav itz'pu u ixviak koj ni tale' pek tan aatz u xiak ye't talka tu u ixoj as ye'k sa ich ijajo'k u kaaxha ech toke' sotz ik'u'l u ixoj taq'o.

Jank'il u alich yol ni tal q'u chaj k'uy kamam tza', tan ma'l txunb'al ni taq' qe kukajayil, as b'a'n koj as sa qelono' echa' vet

ib'an u ixviak tu vatz itat, tan aatz q'u kutat b'a'n sa itz'ejo' echa' vet ib'an u b'aal nitxa' tu vime'al; k'uxh tiira ye'xh sa kunima tan sa'nal chit paalo' tuul. Echa't ko'xh u xiak majte tan vet qeloni ech toke' ma'koj itzojpixsa tuch' u ixviak va'l aya'lchitich ik'u'l ti' ech paalivi' vet elka. Ech imotx u alich yol tza' utz ech ikaa q'u txokop vatz q'ii saj.

Vib'ano'm u Nab'aj

KA'VA'L UNQ'A XEOL CHEE

Ib'an ka'l unq'a neje' na'ytzan xeo chee kuxh tupiisyo chanaj, nukuxh tul sk'u'l chanaj as kat ok itx'ix chanaj tetz kab'ital, oxital as ta'ne' ma't chanaj as tul kat elchan ve't tijatz chanaj as kat tzaachan ve't umpajte, as junun ib'en ve't chanaj tulaj ikab'al, as tul kat mox itx'akcha ve't chanaj vi chib'e' ti' ichi'ata' as nichukun chan ve't taama chanaj umpajte tan a'xhib'ii va na'b'inalu ve't chanaj ti' ichib'il u chee' as komo chajpaj chit tex chanaj as nichit itx'olon chanaj pes esti'e' ve tul kat motxchan ichib' chanaj as ma'tchan chanaj umpajte. Pes tool itx'olon chanaj ti' chee' as kat teesa chanaj ti' as nitzajsa chanaj u chib'e' vi' xamal tu u tal ikab'ale' jaq' tze'. Pes tul ma't chan chanaj tu ma't q'ii as nukuxh ta'kan chanaj u chib'e' tu u tal kab'ale' as kat toksakan chanaj ita'l, as tul kat tzaq'i as kat teesakan chanaj itzi' tu ma'l vilaj as kat kuxh ta'kan chanaj tzi' xamal tul ma' ve't chanaj ichuk ma't chee; pes tul kat ulchan ve't chanaj as ye'l ve't u ta'le' tu u laje' tul kat ul ve't chanaj ku'q'ii, pes nukuxh ichuk ve't taama chanaj va kamchaj nib'anon u ta'le' tul uva' ye'l chanaj ati. Poro echkuxh nib'an vita'l chanaje' chi b'enameen tul ma't'el chanaj xoon, pes mux chukun ve't taama chanaj ve tul kat ul chanaj as lesumal ve't ivatz vi laj chanaje' as.

—Kam chitq'a txa nib'anon u kuta'le', pet qe'na la kuxee ve'te' —taq' chanaj tal ve't svatza as anchitu' tan ixee ve't chanaj as a'kole'q'a tan ech txoe' chita' tx'i' ve niyu'umaan ije'chu'l ivi' tu tx'ava' ve tu u tal ikab'al chanaje' niyolonkat as nitul ileq'uku' txoo u ta'le' tu u laje' as kat imujchaku' tib' txoo umpajte, pes ile' chita' niket isaji ve'ttzan chanaj as.

—¡Aa! kam tan a txoe' vilta' ve nib'anon u kuta'le' as kamchaj txoil nib'anon ve nuqalcha, pet tukuxee tul aak umpajte as la kujub'a aaki —taq' ve't chanaj ve iyola as anchitu' tan ixee ve't chanaj chi txoo, as ilej cha ve't oora te txoo as aat kuxh til chanaj chi iyu'umaan tul vi vi' txoe' as ul kuxh ilesuku' txoo chi u ta'le' as imuj chaku' tib' txoo tu tx'ava' umpajte tan komo at kuxh ijul txoo tu kab'al as ipich'u ve't chanaj vi jul txoe' as iyol ve't chanaj svatzaj.

—Kam q'a txa at tuu tx'ava'e'? pet kupich'u as la qile' kam chit txoil lab' —taq' ve't chanaj iyol svatzaj as anchitu' tan ipich'u

chanaj as ch'oo chan kuxh umb'iil itzi' u jule' ve vi' tx'ava', as aat la palik ve'tku' tan nim chit ve't jul as ab'il koj la ootziin ve't tetz va jank'al ixe' jul, pes ul ve't ma'l txumb'al sk'u'l chanaj va kam la tulb'e chanaj iku'e' tu u jule'.

—Qe'na pet kutxakonsa ijvil, la mox ichup tib' unq'a ijvile' sqa'n as ma'lo' la ku'o' ti' u ijvile' as ma't'o' la kaa vi' tx'ava', pes asoj kam la kuleje' pes la kuyiku u ijvile' as a' texhlale' pes la kutzuju ve't je'tzan qib' —taq' ve't chanaj chi svatza as.

—B'a'nkuxhe'b'a —taq' ve't vi mool naje' ste as ta'ne' ku' ve't ma'l vi mool naje' tu jul as ta'ne' b'en ve't naj yakik chit ve't tu tx'ava', va'l chit isuchq'it tib' u b'eye' chi ti' iku'e', as tu ma'l u kumb'ey ilej ve't naj ma'l u kaaxha ve nimchitu' as va'l chit talal; pes kameb' kuxhe' chita' atikku' stuul pes ta'ne' ik'al ve't naj ta'n u ijvile' as tul b'anxi as iyiku ve'tjetzan u ijvile'. As tul inach u naje' ve vi' tx'ava' as itzuju ve't je'tzan u naje' chi ve vi' tx'ava' as tul je'ch'u'l as isaapukan naj u kaaxhe' as ichajpucha b'en naj u ijvile' umpajte te vimoola' as tul ixaacha naj umb'iite ve tu tx'ava' as ilej cha naj ma't kaaxha as ik'alcha je'tzan naj umpajte, pes tul ulchan yol vi' tx'ava' as itzuju chaje'tzan vimool naje' as ta'chaku' naj u ijvile' tikka'paj, as inach naj tul yol umpajte as teq'o chaje'tzan naj. Pes tu chit ve't itoxpa ve ichajpu b'en naj u ijvile' as ka'yik ku' naj tuu jule' as ichajpu b'en naj as tul chit palikku' u ijvile' as iyikuku' naj chi ve talcha kuxhtu' as a'kole'q'a tan "yolpi" q'ab' naj ti' u ijvile' as ta'ne' chajpik ve't b'en ijvile' skaayil k'atz u naje' ve tuu jule' pes echkuxh ikaa ve't naje' tzitzi' tan kamchaj tulb'e ve't naj ije'ch'u'l pes kaa kuxh ve't vimool naje' vi' tx'ava' umpajte, pet echko ve't u naje' ve tu tx'ava' tan txumun kuxh ve't naj.

—Kamq'ii tuk umb'an ve't cheel, tu kuxh kaoj ve't'ine' b'ata' tu tx'ava'. B'enoj nuve't'in ti' u b'eya' kamal nukuxh isuchq'i tib' b'ey jaq' tx'ava' as anchit tuk eloj kati'ne' kol vi' tx'ava' sun jalite —taq' chan kuxh naj chita' sijunal as a'kole'q'a tan yakik chit ve't naj jaq' tx'ava' as tul oon ve't naj xo'l ka'l unq'a naj ve va'len kuxh umb'iil ika'ye' as ich'oti ve't chanaj itzi' naj.

—Kam nachuke'?, kam tul atx'ol tzitza'? —taq' ve't chanaj chi

te naj as mox tal ve't naj isuuchil te chanaj va kam chit ib'an naj tuk' ma't vimoole'; pes tul tab'i ve't chanaj isuuchil as tal ve't chanaj chi tenaj.

—Kat qab'il tokeb'al va yole' as b'a'nkuxhe' ve kat ulaxh skuxo'l pes ye'laxh la b'en ve't'axh, pet la qaq' aaq'on, la aq'ommaxh skuxo'l —taq' ve't chanaj chi ve tal ve't te naj as nukuxh ichukun ve't taama naj va kamchaj ib'an ve't naj pes ta'n kuxhe' itxumb'alit ve't naj as.

—B'a'nkuxhe'b'a asoj la etaq' vaq'on, la eb'an b'a'nil sve va la etoyb'a unvatz pes aq'ommojnin tzitza' —taq' ve't naj chi te chanaj.

—Pes u aq'one' ve la b'an squxe' as la b'en eeq'o kusi' ti' ka'va'l u kaaye'. As la qaq' ma'l axa'p, B'a'nla xa'p la qaq' see ch'ich' chitu' aq'al uva' b'a'n aka'y stuk' as techal la may u ju'toje' as a'n la b'en ve't'axhe' tu va tename' —taq' ve't chanaj chi te naj as.

—B'a'nkuxhe'b'a vijan si' tuk' txoo —taq' kuxh ve't naj chi te chanaj as toksa ve't chanaj vixa'p naje' as xe't ve't naj chi ti' tijat u si'e' tuk' txoo as kat la maykat u ch'ich'e' tu toj naj tan an kuxh b'anel ta'n lab' b'enameen. Pes tul taq' ve't chanaj unq'a kaaye' te naj as tal chanaj chi te naj.

—Tul uva' la b'en eeq'o u si'e' ti' u kaaye' as la rit'utzan txoo tan salq'e'ay kuxh umb'iil txoo, loq' chit la aaq'tzan itxumb'al txoo tan ye' kuxh isa' txoo xao'm —taq' chanaj chi te naj tul taq' ve't chanaj ichikoote naj tiq'ab', as ta'ne' b'en ve't naj chi tuk' txoo ska'b'il as tul uva' chi oon ve't naj chi k'atz u si'e' ve nital chanaj tenaj as at kolsi'q'a ve nitil naj tan a' si'e' chita' unq'a b'aje' ve b'alimalkan tulaj saako, a' chit mama'la ijatze' chi vet tatz'umalkan vatz chaq'aala as ta'ne' toksa ve't naj chi tijatz txoo ska'b'il as tzaa ve't naj chi tuk' txoo as ul ve't viyol chanaje' chi sk'u'l naj va loq' chit la irit'u naj txoo ve tal chanaj as anchitu' tan ib'an chit naj ve tal chanaj te naj as va'l chit toq' ije' tz'u'm chi ta'n naj ti' txoo as a'kole'q'a tan tul k'axb'u txoo chita' as iqatu ve't txoo chi itzi' as yolon ve't txoo.

—Ine' ta'e' kumpaale, kumool kuxh qib'e' pet a' kuxh uve' ye' neexhlain, pet ye' kuxh aq'osin, tan kat chit palyu ve't unk'u'l ti' u

ijatze'; echkuxh nukub'ane' ta' vaa' b'enameen pet ye'lo' la q'oso' as tuk umb'an ma'l u b'a'nil see, aq'al uva' oora kuxh la b'enaxh tan ye'le' ta'e' va xa'pe' la may s-oora tan ch'ich' chit lab' pes la kuxh kamik'elaxhe' ta'e' vatz lab' tzitza' pet tuk val isuuchil see poro ye'lin la q'osin —taq' ve't txoo chi te naj as.

—B'a'n kuxhe' b'a tuk unnima va yole' poro kam q'ii la umb'ane'? —taq' ve't naj chi te txoo as tal ve't txoo chi itxumb'al naj.

—Pes ta'n kuxh atxumb'ale' la vale' tan tul la eel va'chuk'une' as oora chit la b'en ajuju'yu ju'toj va xa'pe' tuu va'chuk'e' as la kuxh eele' tan oora tuk mayoj lab'e' ta'e' —taq' ve't txoo chi tenaj.

—B'a'n kuxhe' b'a asoj anchitu' ve naale' as ech u b'a'nile' ve tuk ab'an sve ve naale' pes ta'ntiixh sete pet ye'lex la unq'os ve't'ex tan oyeb' kuxh kuvatz —taq' ve't naj chi te txoo ska'b'il, as anchitu' tan ye'l txoo niket iq'os ve't naj as tul uva' b'iit kuxh tul chan ve't naj vatz chanaj unq'a ib'aal u kaaye' niyolonkat as loq' chit nije'chan ve't tz'u'm ta'n naj ti' txoo ve nukuxh til cha chanaj as tul ile' chi ve xekel chit ivatz naj chi ti' u ta'chuk' txoe' as nichit ib'an naj ve kamchit tal txoo te naj as anchitu' tan na' ve't umb'iil toon naj xe' chanaj as xotq'u ve't vixa'p naje' as a' chit ye' niket tal naj pet chusiib' kuxh niket ib'an naj ti' orasyon, tuk' uq'ib'al, as niket ichus naj tz'ib', pes tul itx'ol ve't naj u tz'ib'e' as kamkuxh niket ichus ve't naj echkone' tz'ejb'al raayo as kaayil unq'a vee' atik ve't sk'u'l naj, poro naj kuxh sijunal ve niket ichus tib' as tul uva' kam kuxh tx'olik ve't ta'n naj as ilej ve't te naj as tal ve't naj techanaj.

—Teche' pet la b'en ve't'in tan kat xotq'iy ve't vunxa'pe' —taq' ve't naj chi te chanaj vib'aal unq'a kaaye' niyolonkat as.

—Kam q'ii esta'n? kam kat ab'ana ve oora chit kat xotq'u vaxa'pe'? —taq' ve't chanaj chi te naj as.

—Ye'le, ye'xhkam kuxh numb'ane' —taq' chan naj te chanaj as tii chit ivatz naj niket ib'ane' pet a' chit ye' niket ik'uch naj va kam u txumb'ale' ma'tik taq'at u kaaye' te naj, as anchitu' tan.

—La b'en ve't'axhb'a komo ech yolele' ta'e' sqa'n va techal la

xotq'u vaxa'pe' as la b'enaxh va nuqale' pes il lab'ile' kat xotq'iy ve'te' pes la b'enve't'axh —taq' ve't chanaj chi tenaj as txu'txun ve't naj tan kat ilejlu ve'te' va la b'en til ve't naj tixqel tuk'aj initxa' ve niket ichuk taama as tal ve't chanaj te naj.

—La eele' ab'iste unq'a kaaye' la b'enaxh sti', tan la b'en ta'kanaxh txoo pes ma u saji'e' moj u q'eji'e' as axh la ilon ab'iste txoo la eeq'o —taq' ve't chanaj chi te naj as.

—Ch'u'jin kuxh ivatz u saji'e' at chit uva' nukuxh ik'uch tib' tivatz txoo as nukuxh itzeq'on txoo pet oj u q'eji'e' la b'enin sti' tan ta'n txoe' maaxho b'iil —taq' ve't naj chi te chanaj as.

—Oora b'a —taq'ik ve't chanaj tal ve't te naj as ib'an ve't chanaj chi tuch txoo, ok ve't ixhiila txoo as je' ve't naj chi ti' txoo as b'en ve't txoo jaq' naj as a'koke'q'a tan a' teq'o kat b'en txoo chi naj ve tzia'n tu tokto, aalik chit ib'en ve't naj chi imaas tu tx'ava' ta'n txoo as va'len q'axkat ve't naj as til kuxh ve't naj chi toon ve'te' xo'l ka't unq'a txoo.

Pes jiik tul naj b'ata' vi' tx'ava' vi' q'iisaj poro va a' koj u saji' kaaye' itxaa naj pet komo a' u q'eji' kaaye' itxaa naj pes esti'e' chita'e' ve tzia'n b'ex ta'kat kan txoo naj, tan aalik chit iku' naj chi ib'an txoo as aat kuxh inach ve't naj chi toon vatz ma'l u poob'al tu ma'l u tal altea as tal ve't txoo te unq'a tetz txokopile'.

—Kache va'kan ma'l u naja' tzitza' kat chajpin ti' ikaa naj tzitza' as ex la ilon ve'te' kat la eq'ajsa kat ve't naj —taq' ve't u kaaye' chi te unq'a txoe' pes.

—Kach prensipaal —taq' ve't txoo chi svatzaj as a' chit mama'la txoe' chi ve echel chit toj itzuk txoe' chita'e' as ul ve't ma'l txoo chi ve nimchitu' as a' txoe' chita' ve prensipaal as mux ich'oti ve't txoo chi itzi' unq'a imoole' skaayil.

—Ab'iste majex netzaa vi' q'iisaj? Ab'isteex nitex eteq'o echib' tzitzi'? —taq' ve't u prensipaale' chi te txoo skaayil as. —Ye'le —taq' kuxh txoo skaayil as ib'anat kuxhtu' ve ul ve't ma'l txoo echel chit toj itzuke'.

—Ootziimale' sva'n u vi' q'iisaje' tzaayine' veq'o unchib' tzitzi' —taq' ve't txoo chi ve tala as. "—Oorab'a kuxh tzitzi' b'an b'a'nil va b'en aakan u naja' vi' q'iisaj

—taq' ve't u prensipaale' chi te txoo as itz'ej ve't tib' naj ti' txoo umpajte as ta'ne' je' ve't naj xach'loj ti'b'a txoo as ta'ne' je've'tch'u'l va'lik chit isuchq'it tib' txoo chi tuu b'eye' tu tx'ava' as ta'ne' je'ch'u'l txoo as aat kuxh til naj chi tul tzi' ma'l u sivan as.

—La kuxh kaaxh tzitza', tan ta'n kuxh kat alaxe' sve va la kuxh va' kanaxh tzitza' —taq' ve't txoo chi te naj umpajte ve tzi' u sivane' as elve'tch'u'l naj chi vi' q'iisaj as.

—Ta'n tiixh te txoo tan vi' q'iisaje' vil vulkat —taq' ve't naj chi tala as txu'txun ve't naj ve til naj u q'ie' as ta'ne' xe't ve't naj chi ti' texhlat ve'tb'en u tatimb'ale' as ul ve't sk'u'l naj va katil atkat ikab'al naj, as anchitu' tan ta'ne' b'en ve't naj tu vikab'ale' as a'kole'q'a tan tul b'iitik kuxh toon ve't naj k'atz vikab'ale' as a'kole'q'a tan atik ve't nimla q'ii chi tu vikab'al naje' ta'n u tixqele', as tuk' ve't vimool naje' ve kai vi' tx'ava' as va'lik chit ichi'b' ve't chalab'; atik ve't'ok soon as a' kuxh mama'la b'ixaale' ve niket ib'an ve't u tixqel naje' tuk' vimool naje' as kach unq'a mama'la b'esiinoe' ve niket ib'ixe' umpajte, pes tul til ve't naj chi as ch'o'n ve't tenaj as taq' ve't lab' ch'o'nchil aama te naj as ta'ne' ok ve't naj chi tzi' ventaano, pes tuleb' til ve'ttzan ixoj chi naj as.

—Qe'na taneb'oj u soone' eya'sataj u b'ixaale' tan taxh a' chit vuntzumele' ve kat ulya nuvile' taneb'oj teex —taq' ixoj chi ve niket tale' te unq'a q'oole' as tuk' unq'a b'esiinoe' ve niket ib'ixe' as a'koke'q'a tan chalab' chit ye' niket iya'e', pet aal chit taq' u jiich'e' yak'il as va'l chit ivachalkab'an unq'a teneme' ti' b'ixaal skaayil as anchit niket ib'an u tixqel naje' tuk' u naje' ve niket tex ixee naj chee stuk' pes a'e' chita' ve taq've't mama'la tx'i'tzi'l te naj as tul komo atik ve't orasyon sk'u'l naj tetz tz'ejb'al raayo pes ta'nkuxhe' chi ve ch'u'jtu ve't naj ti' u tixqele' tuk' ve't unq'a uxhchile' ve niket ib'ixe' pes ta'ne' chi ijetz'at ve't'el tib' naj as ichajpu ve't naj raayo ti'b'a vas ikab'ale' as yakaxh tzettzoxo chaaxh tename' skaayil tuk' unq'a q'oole' as anchit u tixqel naje' as tul b'a'nx ve'te' as ta'ne' chi toksat ve't naj ikaapa squl as ta'ne xich'an ve't ib'en naj tu almika' as ech kuxh izotz ve't ik'u'l naje' chita'e'. Pes ye'xhkam kanal ti'e'

chita' ok orasyone' va la kuchus lab' tan tetz unq'a sub'ul mool lab'e' chita'e' pes estie'e' chita'e' ve yakaxh izojsa naj ivatz chaaxh tename' as ipotza tib' tuk' vas tixqel naje'. Pet ta'n b'a'ne' chita' va jiik chit la kuchus uq'ib'al poro tetz tiixh ve alelkan ta'n unq'a mam kuk'uye'. Ta'n kuxhe' la val sete.

U B'AAL VATZ TIIXH

Ak pap Ve'l tuk' ik'ool ak pa' Lu'xhaan.

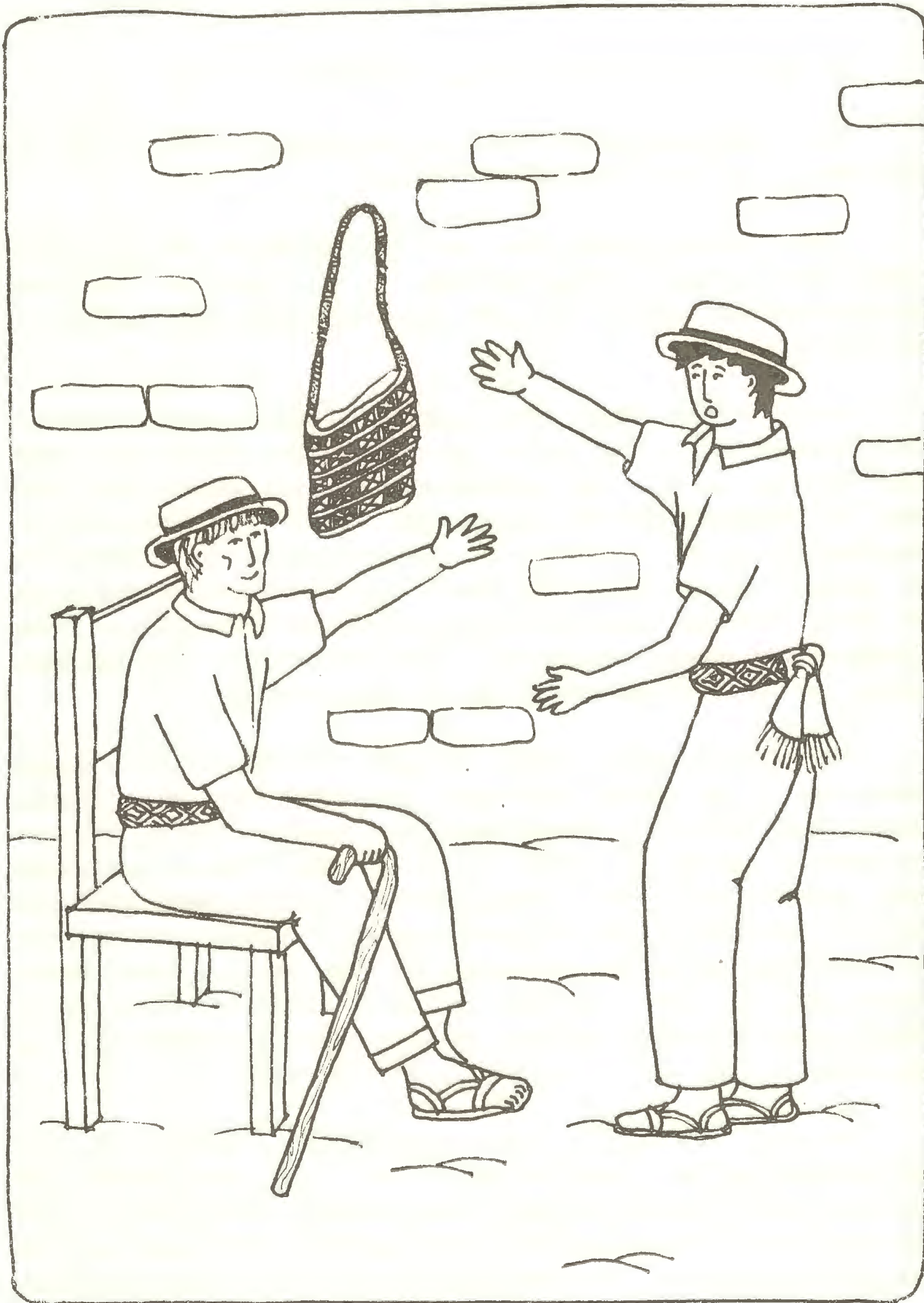
Kam kuxh niket ichuk taama naj Lu'xhaane' b'enameen, as ilej ve't m'al q'ii va ich'oti ve't naj te vib'aale'.

—Kam inachb'e unq'a pape' va la b'en chanaj sb'aal vatz tiixhil? —taq' naj te vib'aale as ib'an ve't aak tivi', xe't tuusa ve't aak sk'u'l va kam chit ib'an aak tul uva' stok aak sb'aal vatz tiixhil, as tal ve't aak te naj.

—Asoj la b'en chanaj sb'aal vaatz tiixhil pes nivatzk'a chanaje'. Toon vi'aj unq'a vitze' tuk' ipom, as nukuxh ixaan chanaj vi'aj unq'a vitze' tuk' txa' ixamal. As nivatzk'a chanaj teq'ot ikaroote tuk' b'aq' mich, as nukuxh isaachib'e chanaj tiq'ab' nitile'. Pes komo tan ye' chiannalu te chanaj as nixo'v b'iil ichi'ol chanaj. Poro a'xhib'ii b'a va tupiisyo chit ve't chanaj la ib'ane' pes b'iil nitxu'txun chanaj as b'iit nixo'v taanxelal chanaj pes nukuxh ib'an ve't chanaj itial as ta'ne nitxakb'a' ve't chanaj vitxumb'ale'. Tan asoj la chit xo'v taanxelal chanaj, as ye' la itx'ak chanaj pes at iyaut q'ie' ta'e'.

Pes tul kat vatzk'u chanaj as ta'ne' kat ok ve't ti' taanxelal chanaj va la b'en chanaj sb'aal vatz tiixhil, as tul kat ul ve't taama chanaj as kat ib'an ve't chanaj ikurus kat inach ve't chanaj tiixh tuk' tial aama ti' uva' la b'en chanaj sb'aal vatz tiixhil. As tul kat sajb'u ve'te' pes kat b'ex tal ve't chanaj vivatzik'e' te maj q'esla b'aal vatz tiixh, kat mux b'ex ich'oti ve't chanaj itxumb'al skajayil, pes asoj ye' la xo'v taama naj ste; pes la b'anax ve't ichaj naj vi' u vitze' ve kat ivatzk'a kat naj toone' tuk' vitxa' xamale'. As tul kat b'a'nx ve't u chaje' as kat aq'ax ve't ikaroote naj poro b'ano vatz kuxhe' ta'e', as kat ichus ve't tib' naj ti' u q'ia'me' tuk' b'aq' mich.

Pes asoj b'a'n kuxh la ib'an naj, ye'l naj la xo'vi pes kat aq'ax ve't ikaroote naj tuk' iq'iab'al naj kat je' ve't naj vi' pom as ech kuxh ixe't ve't naje' ti ichusat ve't tib'. Poro chusiib' kuxhe' ta'e' la ib'an naj pet ye'le' ta'e' va yak koj la ok naj sb'aal vatz tiixhil, pet atil aq'on ta'e' la ib'an naj —taq' ve't aak tal ve't te naj vik'oole' niyolonkat.

—Ma k'axk'o la kub'ane' va la oko' sb'aal vatz tiixhil? —taq' ich'otit chan naj umpajte as yakeb' aak ti' talax isuuchil te naj.

—Kano anchite' naale' k'axk'oe' la kuchus q'ii asoj saachib'al kuxh sqe pes asoj la taq' tib' q'ii sqe, as la xo'vo' sta'n umpajte pes la kamo'e' moj maj qitz'in qatzik la kami poro ye'le' va la koj el tu b'ey pet techal chit la q'aq' ichib'e' u q'ie' tan eche' ta'e' va sachib'al koj, tan xe' q'iisaj la yole' ta'e' vee'.

As atchan ma't yol va' asoj ye' la kamo' s-oora pes la chit palo' speena ta'n maj tiila ch'o'm echkone': Tz'onil, xamal oon, chaxche'v, maj q'aalichill, moj kamkuxh la ichumi tib' sqe. Pes a'e' ve la paasano' speena.

Pes ti' uve' va ye' la kulej u k'axk'oe', pes meresteel la ku' ka't kuchaj tan ye'le la uchi va la kuxh vat ve't qaama tul uva' at ve't yol squxe' ta'n unq'a kub'ooq'ole:

—Pap poro a' chit nuvale' va va'len koj chit la alon umb'iitoj isuuchil sve nuvale', jit eesamal a q'ie' nunb'ane' pet a' kuxh nuvale' va la chi'ax vaama sti' —taq' naj te vi b'aale' pes ib'an ve't aak tivi va anchit viyol naje' ve nitale' pes oora kuxh ulchan ve't u txumb'ale' tivi' aaki as tal ve't aak te naj.

—B'a'n kuxhe' b'a txa, asoj a' chit naale' va va'len chit la alon isuuchil see, pes kamchaj q'a la kol uch unya'sat q'a ve kam nital aama. Pet la b'eno' xe' ak pap Te'k-Xhane' as la tal aak isuuchil see tan ta'n aake' maas b'a'n sunvatz —taq' ve't aak tenaj as anchitu' tan b'en ve't chanaj ska'b'il xe' ak pap Te'k-Xhane', pes tal ve't chanaj u toq'el taamae' te aaki as tal ve't aaki.

—Ila' la val see xaak, vootzale' kam nital aama, pes tuk val see skajayil va kam chit umb'ana tul uva' okin b'aal vatz tiixhil.

Pes tul uva' ul yol siinxe' ta'n vunvatzik'e' pes el ve't umb'iilin tu b'ey, pes ye'lin niket unvat ve't tisuuchil, pet isle'lik kuxh ve't'in pok'o'ch aq'b'al techal kuxh isajb'e'. Asoj nichit unvatchan umb'ooj poro peena ka'vo'j oora. As atchit uva' inchit ye' nunvat ub'ooj, pes eti'e' ta'e' ve k'ujle'l koj vaama. Pes komo alel ve't untxumb'al va ye' la uch ve't kuq'aav ti kuqul, pes esti'e' ve nichit umb'an untial

stzaji, tan ye' la uch kuq'ab'an chane' umpajte, pes a' chite' ve atik tunvi' as niket umb'an vib' kueeta. Tan echchit u txumb'ale' ta'e' tul nukuchus qib' ti' u q'ie', as tul untx'ol ve'te' as unnach ve't tiixh svi'; B'ex val ve't te ma'l ak q'esla b'aal vatz tiixh ve niket unvatzk'a b'enameen as ich'oti ve't aak untzi'. Pes mux val ve't te aaki ve nukuxh unvatzk'a unk'achat pom vi' unq'a vitze' pes nukuxh ichukun vaama sta'n tan kamchaj nitokkat, kamchaj sti' ve nukuxh ik'uch tib' tunvatz tul vatik'in. Ch'inik te aaki.

—Kam ma'te nik'uch tib' tavatz? as jatchiil aq'b'al nik'uch kat tib' tavatz? —taq' ve't aak sve, b'enameen chitu' pap, ye'l chit maj q'ii va nikaa stuul pet junaq'b'al chitu' ch'inik te aaki.

—¡Ah! ma anchit naale va b'enameen chit navatzk'e'? tan jit yaab'la yole' ta'e' vee', jit saachib'ale' ta'e' u yole' —taq' aak sve, as kano pap anchite' nuvale' la kol uche' q'a va la unchiliaxh syol ch'inik te aaki.

—Pes asoj anchit naale' pes tuk vile' va jatu amle'lin as la qil isuuchil as la umb'anaxh porovaal. Poro ti' uva' asoj la tx'ak unja'mil umpajte —taq' ve't aak sve. Pes lab'sti' pap pet kani'chonoj kuxh ajaj sve tan la' chit unchoe' ta'e', tan a' chit vunsueertee' b'a ta'e' ni'alon pes kamkoj la vulb'e. Pet ta'n kuxh la ib'ane' tan al sve jatu amle'laxh as la ul vilaxh, as la b'an b'a'nil va la b'an unsuuchil ch'inik ve't te aaki.

—B'a'n kuxhe' b'a la ul eelin oxi, as la kub'an isuuchil —taq' ve't aak sve' as anchitu' tan tul elve't tu oxital stuul as oonve't'in xe' aaki as taq' ve't ku aak meexha svi' as aat kuxh vab'ie' ve tal ve't aaki.

—¡Ah!, anchite' vilq'a txa naale' eetz chit q'ie' vil, pes asoj tii aama nanache' as b'a'n see va la unlochaxh pes b'a'n kuxhe', in la aq'on akaroote —taq' ve't aak sve as umb'an ve't tunvi' va meresteel la mox val te unq'a untxutx b'aale', pes anchitu' tan b'ex val ve't te cha'maj va kamchit nunvatzk'a as kam nichuk vaama tuk' ve't viyol ak q'esla b'aal vatz tiixhe' ve ma'tik talat sve. Pes tul tab'i ve't cha'maj vunyole' as xo'v ve't cha'maj, tan ti' uve' ta'e' ve jit saachib'al u yole' pet tiila yole' ta'e' vee'.

—Pes q'ooneb' ib'ancha ve't akumb'aale' tivi' as aat kuxh vab'i ve tal aak.

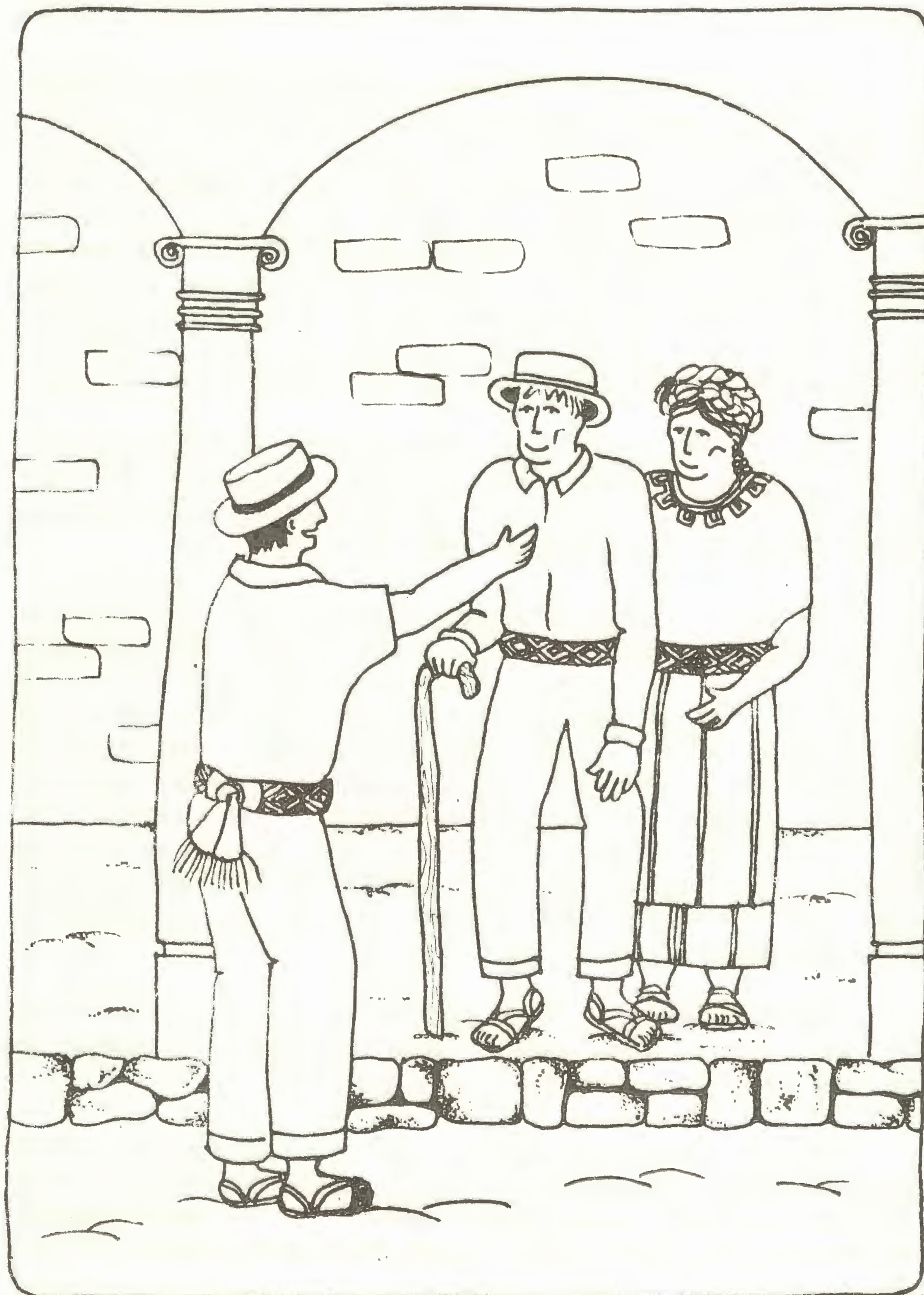
—Qena b'a txa k'ool, tan asueerte chit q'ie' b'a ta'e' va la taq' tib' q'ii see pes kamkoj la qulb'e ve'te', la koj uch ve't kuya'sata', pet ko'on qal ve't te ak q'esla b'aal vatz tiixhe', ko' qab'i ve't kutxumb'al as kani'chonoj kuxh ijaj ve't aak sqe poro kamkoj la qulb'e ve'te' tan kusueerto ve't nialon. As la koj uchi va axh kuxh la b'en chanaxh sajunal tan repeente va lakuxh ichuliaxh chanaj syol, pes tul ye'le' ta'e' vee' va saachib'al koj —taq' ve't akumb'aale' sve as anchitu' tan b'ex qal ve't te ma'l ak q'esla b'aal vatz tiixh as ta'ne' xe't ve't aak ti' ich'otit untzi, as mox val ve't te aaki va kamchit nunvatzk'a. Pes tab'i kuxh aak vunyole' sb'axa, as vab'i kuxhe' ve tal ve't aaki.

—Ye'l kuxh sotzeb'al k'u'lile' ti' va vatzik'e', pet a chit u tyeempoe' ni achvanaxh, a' chite' ni-alon va axh b'aal vatz tiixh la ib'ane'; pes a' nitale' va la aaq' ve't avi' vatz unq'a qikane' —taq' ve't aak sve tul ichab'a ve't aak unka'yale' pes tal ve't aak sve.

—Pes ile' kat aab'ila', kat aab'il isuuchil va axh b'aal vatz tiixh tuk ib'an ve'te', pes cheel as kuxh aal ve't te unq'a eetz'in aatzike', kuxh paxi ve't yol va at oopiisyo tuk ib'an ve'te as aq'al uva' la ab'il ve't atzib'lal —taq' ve't aak sve, pes jit qaq' ve't kuvi' eche' va tal aak tan qa'pu ve't'o' ti' iloq'pu unq'a txakonsa'me'. Pes kamal tu kuxh li'b'oj lab' ve niket kuxh valcha as a'kole'q'a tan, aal chit uva' taq' ve't vunvatzik'e' yak'il umpajte, as tamieen tan mux xe't ve't vi'aj eloj, as q'oon pal ve't unk'u'l, as unnach ve'te' va ye'lin va jiik kuxh koj atve't'in as b'ex chan ve't'in xe' ak q'esla b'aal vatz tiixhe' umpajte, nikeb' ik'uch ve't unvatz b'ata' ve b'anik ve't va'n tan aat kuxh vab'i ve tal ve't aak sve.

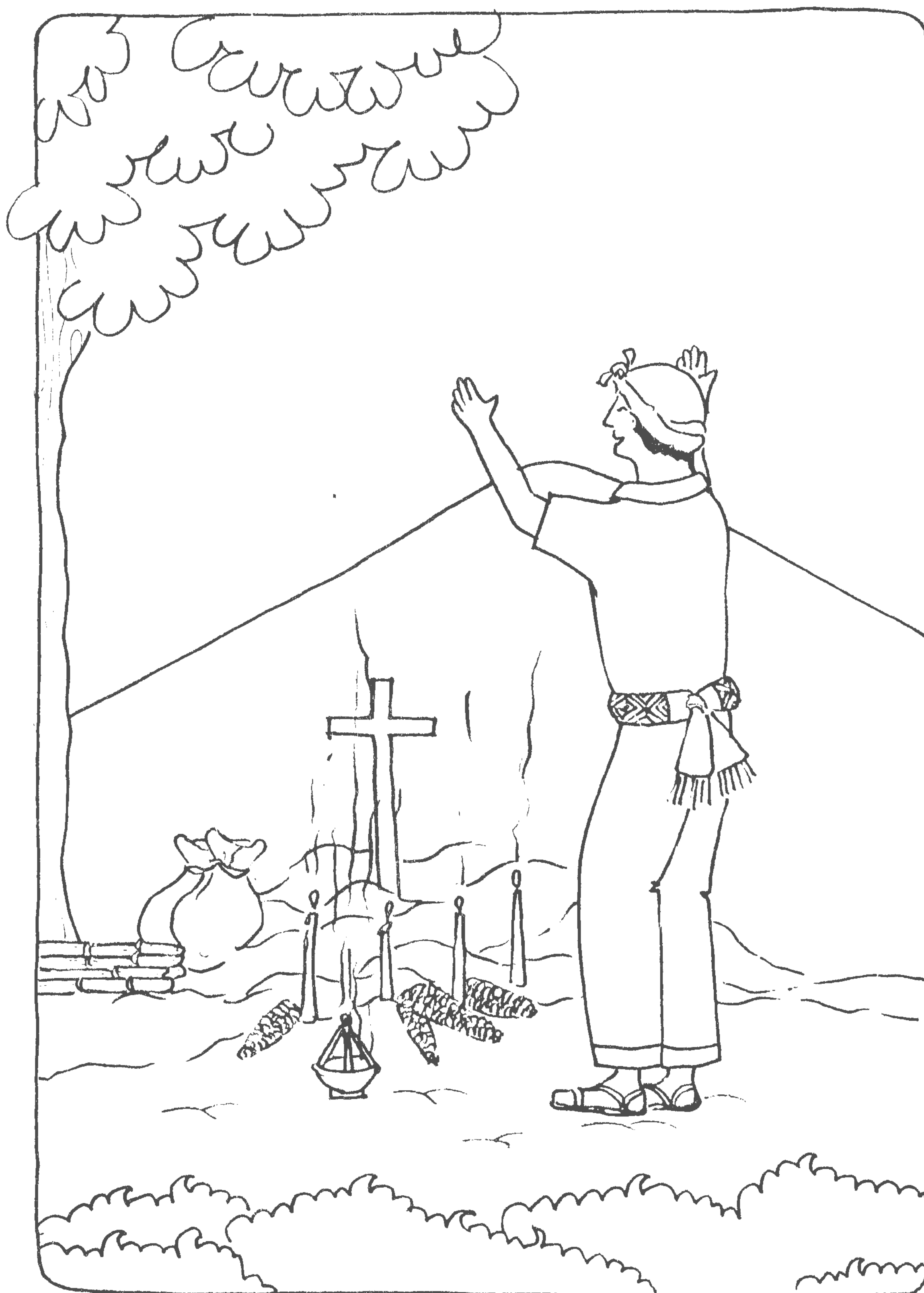
—Kam nib'anonaxh? Taxh axh chit ye' navate' nuvile'? —taq' ve't aak sve, kano paap anchite' naale' ve inchit ye' nunvate', a' kuxh mam'la kame' nik'uch tib' tunvatz b'enameen.

—Kamq'ii nik'uch tib' tavatz? —taq' ve't aak sve, as kamkoj chitu' pap pet anchit unq'a vee ta'e' ve nunvatzk'a na'ytzan, poro uve' b'axa pes nichit ta'cha umb'iile', pet moj a' uve' aa'ku' meexha svi', as komo jit va' unvi' eche' va aala pes cheel as maas chit ve't

tzojpu ve't'o' pes la kuka'pu cha ve't umb'iitoj as tamieen tan ye'l ve't ib'ii u q'ie' la koj qal ve'te' ve a'n cheenale ta'n unq'a españoole' pet a' kuxh ve't ib'ii u q'ie' ta'e' ve alelkan ta'n mam kuk'uy. Pes asoj oora kuxh la kaa tukuvi' pes esti'e' ta'e' o' b'a'nla b'aal vatz tiixh la ib'ane', as at chan ma't yol tan junun ikaa ib'ii u q'ie' tukuvi' as junun kuch'otita' va kat nitokkat.

Tul junun ikaa q'ii tu kuvi' as yak la kub'an kuchaj stuk', as tul la b'anxi as yak la achino' umpajte aq'al uva' ak' vet'o' tuk' u q'ie' ve kat kaay tu kuvi' as tul la oono' tu viinqil q'ii as la kub'an ve't kutiila chaj umpajte as tamieen tan ye'lo' la uch kuvat tuk' unq'a qixqele'; pes atoj skuk'u'l va echq'ejal la tz'ajo' viinqil q'ii pes meresteel va josq'imal qib', as tamieen tan asoj la qal tok kuchaj te ma't b'aal vatz tiixh ve la oksano' vatz unq'a qikane' pes ye' la uch ib'anat chanaje' u kuchaje' asoj ye'xnaj achin chanaj umpajte pet a' chit nitale' va vieen chit josq'in tib' chanaj as a' chit b'a'n umpajte asoj ye'l chanaj la vat tuk' unq'a tixqele' pes estie'e' ta'e' ve acha'v chit ilochat'o unq'a qikane'. As tul la oksal vas kuchaje' ta'n unq'a q'esla b'aal vatz tiixhe' as tul la imolo chanaj unq'a qikane' as meresteel la taq'je'o chanaj vi' pom, la toli chanaj u txa' ixamale' sqi'aj as kam chit uve' nital chanaj as tool chit kuka'puta' aq'al uva' oora la kaa skuk'u'l. Pes nukuxh qalchae' ta'e' ve oora la kaa skuk'u'l ch'o' chan poro at chit ileyile' ta'e' unq'a kame' sjununila, tan eche' ta'e' vitzaq'it unq'a mam kuk'uye' va asoj la b'eno' sb'aal vatz tiixhil pes b'eluval ich' la xekeb'o' ti' ma'l u q'esla b'aal vatz tiixh, pes a' nitokkate' ta'e' ve la mux ik'uchkan chanaj unq'a atimb'ale' sqe ve tetz nachb'al tiixh taq' chanaj sti'. Pes asoj xekel chit'o' ti' chanaj as ye'xh la kutz'ej maj u atimb'ale' pes ye'xnaj kuxh tz'aje' ta'e' u b'eluval ich'e' tul ma't kusolit unq'a atimb'ale' skajayil. Texhla'n tib' asoj la kutx'ol ve't q'ia'm as b'a'n ve't'o' ti' ib'anax chaj pes tul la oono' tu b'axa atimb'al as la ik'uch ve't tib' unq'a ib'aal unq'a atimb'ale' sqe, pes la txu'txuno' tan la ik'uch tib' chanaj sqe as tul la tzaa ve't'o' as tuk' ve't chi'b'ichil tan kuventasyone' ta'e' kat taq' chanaj ve kat ik'uch tib' chanaj skuvatz, as tul la b'en chan ve't'o' tu ma't atimb'al pes il chanajile' xekel ve't sqi'. Pes ye'le' ta'e' va techal kuxh koje' xekel chanaj sqi' pet imaas kutxumb'ale' ta'e' nital ve't'o'k chanaj tu kuxikin, as jank'al kuxh uve' ta'e' ve nisa' qaama as tool kujajat te chanaj pes ech nitx'ole' ta'e' ve xekel ve't chanaj sqi'. Pes a' nitalcha chanaj va tuk' chit chi'b'eb'al k'u'l la kujaje' as la kuk'ule' pes esti'e' va echa'v chit talat chanaj sqe.

As uma't uve' nisa' chanaj sqi' as a' kuxh u kuyole' ta'e' nisa' chanaj tab'ita' tul uva' nukuk'achone', pes texhla'n tib' va asoj nukutx'ol ve't k'acho'm pes ye'l chit umb'ooj kuyol la tik'atib' aq'al uva' ye' la itz'ejkano' chanaj. As tamieen tan a' chit nitale' va chi'la yol chit la kutxakonsa, echkone' qoon q'elun xe' umaj qamiiko va acha'v kuxh qoone, pes echat chit u yole' ta'e' ve nisa' chanaj.

Tul la kumolo chanaj tu u kuchaje' as si'unaj kub'aal tx'a'nojex, echb'unojex ti q'an kanteela as saj kanteela chajo' la qale', pes a' yole' ta'e' ve b'a'nla yol as acha'v tok tivi' chanaj; as junun kumatxat u kanteelae' as la qa'je' tu almika' as la kupaach'u kuq'ab' stuk' as la b'a'nxi as la kutz'ub'e' as a'n la kutx'ap ve'te'. Ma't uve' nisa' chanaj as ti' uva' la qoksa ichaj maj qitz'in qatzik as meresteel la kub'an ikurus sti'b'a ta'n u kanteelae' as la kujaj kui'b'al ti' unq'a ipaave' as la ijaj itiichajil umpajte. Pes tul la xe't ve't'o' k'achon pes tul la kumatx ve't u kanteelae' as tul nuqal ve't unq'a orasyone' as tool ika'put u uxhchile' ve kam chit nuqale', as tul la b'a'nx kunachat tiixh as la qa've't'ok u kanteelae' te u uxhchile ve nukujaj kui'b'al sti' aq'al uva' la ijaj chalab' sotzeb'al ipaav pes tool tab'ite' u kanteelae' unq'a paave', as tul la motx ve'te' ti' itz'e'e' as ma't itz'e'e' u paave' umpajte moj u k'axk'oe' ve echan tib' ti' chalab'.

Pes aya'l chit kuk'u'l la kunach tiixh, pet asoj la tze'leno' pes ech la elkat qoje' ta'e' vatz ib'aal unq'a txaala atimb'ale'; as pioor chitu' asoj la ichuk qaama ma't kam. Pes asoj la el qoj la kunache' pes oora kuxh la jujaj kui'b'al sqi', as eche' va meresteel koj chit mama'la kanteela tuk' pom, pet ta'n kuxh meresteele' va aya'l chit kuk'u'l as josq'imal qi' umpajte.

As kamkoj chit tiila kamil nisa' ak jub'aal tiixhe' sqi' tan a' chan kuxh itx'ix aake' u kanteelae', as ita'l aake' isib'il u pome'. Pes asoj maj tiila b'a'nil la kujaje' as meresteel la kutxakonsa in-seensa, tan a'e' ve niyolo tuk' ak tiixhe', as visib'ile' ve ma'tje' tu almika' pes a'e' ve niq'ajsanje' u kuyole' te aaki pes echat kuxh tupiisyoe' u pome' umpajte. Pes asoj la' chit kutx'aa qaama tul la k'achono' tuk' pom pes a'e' ve nisa' aaki, tan a' chit u pome' ve la q'alono' vetz a maj k'axk'o, kataxh kuxh atkat'o' pes xeemal chit'o'e' sta'n, as tamieen chi va' la qa'ku' chokolaate tuk' asukaal xo'l u txa' kuxamale' as oora niq'ax u kuyole' sta'n tul uva' yuel ve'te' pes a'e' chi ve mass nitxakone' ti' uva' la kujaj sotzb'al kupaav as a' imoole'

maj aa va la qeesa tan tul kat pomxu ae' tu almika' pes kat ipaxib'en u kuyole' vi'aj unq'a kub'aal vitze', pes ech itxa' ke' ve meresteel la kutz'ajsa unq'a txakonsa'me'.

Tul la xe't'o' k'achon as b'axel chit la kuq'iila ak kub'aale', as tika'paj unq'a tiixhe', ti toxpaj la kuq'iila ve't unq'a vitze' as ti moxtel a' ve't unq'a kamnaje'.

Unq'a vee' ve nukusa' kuch'otita' pes ye'le' va katkoj chit la tzaakat u k'ul b'eb' qetze' pet ech itxa'k unq'a b'aq' miche' ve nukutxakonsa as nik'ulela tib' tuk' unq'a qi'aje' ve nitele', pes komo at ve't xk'uk'ul va kat nitokkat junun u qi'aje' ve nitele' pes echkuxh tul k'ulb'eb' tetz eve' nukuch'oti. Pes uve' la ul alon sqe pes a' itiixhil unq'a vitze' esti'e' ve meresteel kat mux mololi tul la xe't u chaje'.

Asoj la kutx'ol kupaleb'et unq'a vee' ve kat val-la' pes tul la ilej vaaxiil b'aatz' pes a' ve't q'ie' ve la je' kukoroona as tamieen tan nimla q'ie' vee' as la kumol taxhtiivo tul la je' u kukoroonae' aq'al uva' la mux vatzili.

Tul uva' echq'ejal kuk'ulat ve't u kukaroote' as la uch k'uliib' tikab'al u kub'ooq'ole' ve la aq'on kukaroote, esti'e' ve xeemalo' la kunache'. Pes jank'al unq'a taxhtiivoe' ve k'ulel tib' pes a' taq'on chanaje' ve la mox ich'oti chanaj kutzi va ma aya'l chit kuk'u'l ti' u aq'one' ve kat kutxiyla moj la xo've' ste.

As junun kutza'b'eta', as il chanajile' tool talat kutxumb'al as ile' nukub'ixsa tukuvi' va ma b'a'n chit la kub'ane'. Pes asoj aya'l chit kuk'u'l pes la kuk'ul ve't kukurus, la kuk'ul tal kutx'u'y tuk' b'aq' mich as kukaroote'; pes a' ve't qaq'omb'ale' unq'a vee' ve la xaan ve't'o' stuk', pes echkuxh qok ve'te' ta'e' sb'aal vatz tiixhil.

Taq' ve't vib'aal naje' ste', as tamieen tal cha aak umpajte.

—Ech umb'ane' tul svok b'aal vatz tiixhil as molol taxhtiivo svi', jank'al chit tamiiko ak unq'esla b'aal vatz tiixhe' as ech tal aakile' sve vatz chanaj.

—Sevatz sekajayil tuk mux val unq'a txumb'ala' sevi', unq'a

chusvila' as tu tzan vaaxiil b'aatz' xe't chanaj ti' ichusat tib' as q'ejal la ik'ul ve't chanaj ikaroote anchit tu vaaxiil b'aatz', poro b'axa as tuk val ka'l unq'a txumb'al.

Asoj la tal maj uxhchil ich'otil maj yol sqe, pes asoj ye' la itx'ol tel viyole' pes ye'l k'ulb'eb' qetze' ta'e' la elch'u'l poro sotzi'k kuxh ek'u'l, pet la kuxh echuke' tevi' va kam la etal ve'te', pet asoj la chit ek'uch ve'te va ye'l ek'ulb'eb' tetz ati as la taq' kueenta te unq'a uxhchile' pes ye'l ve't etaq'one' la chee ve'te'.

Tul la q'ianex pes b'axel la ech'oti itzi' u uxhchile' va kam b'anel ta'n tu totz, as ti' yol nukuxekeb' kat ve'te' tul la qal ve't isuuchil te chaj poro'b'e pet ye' la uche' va maas kuxh la kucheesa yol tan txaa laab'e' la kub'ane'.

Chaaxh qitz'in qatzike' ve la mox aq'on qaq'on pes meresteel la kujaj lochb'al tetz ti': ib'a'nx ta'n ch'o'm, itx'akat ipuaaj, tetz itiichajil tuk'aj initxa'.

As acha'v chit itz'e' u pome' la kub'ane', ye' la uchi va a'n chit xamal nitok sti' as la tzojpu chan ve't'o', pet kuxh kat tzojpiy u kuyole' poro q'aavojo' sti' umpajte techal chitu' va tza'aj kuxh ve't xkuvatz pes esti'e' ve la ab'il vas kuyole'.

At ma't kam ve ye'xh la uch qalat isuuchil, echkone' va la b'en ich'oti maj naj sqe tuk' tixqel va kamchik u k'axk'oe' ato'k xo'l chalab' ve nikuxh iyaa tib' chalab'; tul na'l skuvatz va at imool chalab' sjununila, pes a'e' ve ye' la uch qalat isuuchil vaatz chalab' ska'b'il tan la qijle iyatz'at tib' chalab'e', pet la kuxh kuchuk kuyol tukuvi' yaxh kuxh uva' la ib'an b'a'n svataj as la kuxh qa'cha umb'ooj itxumb'al chalab' pes echchan kuxh u kutz'akab'ale' ve la qa'cha te chalab'. Tan asoj la qal isuuchil va kam chit b'anel ta'n chalab' as at chaj poro'b'e va me'b'a' chitu' as repeente la taltzi'i ikab'al sqe ti' u choob'al qetze' ti' uva' la kutz'aka la tale', poro ye'le' ta'e' u kupome' la oleb'i ti' ib'anat b'a'n te u ch'a'oe' vee', tan kamkoj la qulb'e ijalpul itxumb'al unq'a uxhchile' ve nib'an imaanya tuk' imool.

As atoj sek'u'l va a' nital u qupiisyoe' va atje' kuxh kuvi' ti' unq'a uxhchile' va kam numux ipisu tuk'aj tixqel, as tul uva' la b'en tal iku' maj imeexha squxe' as kavaal kuxh la qale'ltzan ve kam u

va'lexhe' nib'ane' pes asoj kavaal nukulejo'k vi ch'a'o chalab'e' pes esti'e' ta'e' ve jiik kuxh nuqaq'omme' nitalcha chalab', pet asoj maas kuxh la kuchuli yol pes peente la chee kupaav as la b'en kulej unq'a uxhchile' ve maas ch'u'j as la chit iyatz'o' chalab'e' ta'e'.

As tamieen tan tul la k'achono' as jiik chit tel u kuyole' la kub'ane' as kuxh la ab'ili tan ye'l kuxh kupeena sti'. Pes tul la ilej ve't u q'ie' ve la kuk'ul ve't kukaroote pes la kub'an ma'l u tiila chaj, as meresteel la kutx'eb' u vaaxiil b'aatz'e' as nije' kusu't ti' kuvi' as la b'a'nxi as la vejpu u kusu'te' ta'n xu'm vaatziil koroona pes a' texhlale' va nim ve't qalche' as la qaeb'o' vatz u kopome' as tul la pok'o'chin ve't u kuchaje' as la je' ve't'o' vi' isib'il u pome' pes echkuxh qok ve'te' ta'e' sb'aal vatz tiixhil —taq' ve't aak skuvi' as komo tan xe'tisamalik ve't u aq'one' sqa'n pes techal chit kupaleb'ete' ta'e' vee' ve kat mux val-lu see.

Taq' ve't ak pap Ve'le' te vi k'oole, ak pa' Lu'xhaane' niyolonkat as komo a' chit vitxumb'al naje' ni alon va la itx'ol naj ninache' as ta'ne' sitz'ejat ve't naj taama sti' as techal chit ok ve't naj b'aal vatz tiixhil. Tan a' chit vivatzik' naje' niket teq'ola tetz as taanxelal chit naje' b'ata' ni ket alon as ech kuxh ib'an ve't naje'.

Pes ta'ntiixh sete ve kat etab'i u tupiisyo unq'a b'aal vatz tiixhe', kam chit ixe't chanaj as kam chit ijetz'enok chanaj.

MA'L U IXOJ TUK' MA'L U TX'I'

Ib'ana na'ytzan ve xe' q'iisaj cho' sti', as tzumeb' ma'l u ixoj tuk' tal ka'va'l unq'a uxhchil ve atik ime'b'a'l, atik tx'iib'al iq'ii niyolonkat. Pes eche' unq'a txumb'ale' ve na'ytzan as tul uva' chita' va atve't u alib'ae' pes ixoj kuxh ve'te' sijunal ti' unq'a aq'one' ve nituch tzi'xamal.

Jank'al unq'a tiila aq'one' ve at tzi' xamal pes ikueenta ve't u alib'ae' echkone': B'ano echb'ub'al, b'ano che' vatz ka', aq'oje' chanal, q'oso chanal, muxu chanal, oksa chuu, k'ao chuu, tuk' tx'ao skajayil. Pes eche' chita'e' u alib'ae' ve a'n tzumeb'i tan chiannalu koj te ixoj, eche' unq'a tiila aq'one' as tul xe't ve't ixoj chita' che'en as a'kole'q'a tan b'iil kuxh stuul chita' as mox je' ve't poq'ol tiq'ab' ixoj, as ati ve mox paq'xu ve'te' as mox elve't kaj stul.

Pes a'e' chita' til ve't ixoj as chukun ve't taama ixoj va maas chit ok aq'one' xe' u talib' ixoje', pes ib'an ve't ixoj tivi' va ixoj chit ye' la tx'akon ve't ib'anax ok aq'one' as tukin ve't taama ixoj va kamchaj nichi'on ti' ixoj va kat ichuk ixoj itzumel, as a'kuxh ib'a'nil lab'e' ve la pal ixoj speena ti' u mama' la aq'one'.

As ib'anat kuxhtu' ve atik ma'l u tx'i' tu u kab'ale' xe' u talib' ixoje' niyolonkat, xonle'l kuxh tx'i' tzi' kab'al as tul niket iche'en ixoj chita' pes aalik'eltzan kuxh ixoj chita' te tx'i' tul niket ichukun taama ixoj ta'n ok aq'one' ve tzi' xamal, pes tul niket iche'en ixoj chita' pes va'l kuxh ipal taama ixoj chita' ti' tx'i'.

—A' chit achveb'ale' ta'e' tatin ok tx'i'e', tan kam koj chit aq'on ta'e' nib'an tx'i', xonle'l kuxh tx'i' tzi' u kab'ala', nukuxh ika'y tx'i' b'enameen, ta'n chan kuxh taq'on tx'i'e' umb'ooj xeo kab'al aq'b'al as tiila aq'on kolchite'q'a ok vee'.

Tan il tx'i'ile'ta' xonle'l kuxhtu' as k'uulamal chan tx'i' tae' sti' — taq' ixoj ve niket ichuk taama sijunal

—A' chit nuvale' va echkuxh koj umb'ooj vatine' vee' —taq' ve't ixoj ti' taama. As q'ooneb' nachpu te u tx'i'e' ve niket ichuk taama ixoj ti' tx'i', as tal ve't tx'i' chi te ixoj.

—Kam nital aama svi'? —taq' ve't tx'i' tal te ixoj, as samun ve't unb'iil ichi'ol ixoj ta'n tx'i' ve yolon tx'i' te ixoj, poro ib'an ixoj itial as ik'ulb'e ve't ixoj tx'i'.

—Uve' nital vaama as kamal ye' la ok tavi', tan a' kuxh nuntxumb'alie' va la koj kujalpu qib' nuvale' —taq' ve't ixoj chi tal te tx'i'.

As kam sti' q'ii ve nitalkat aama kujalput qib'? —taq' ve't ich'otit tx'i' isuuchil, pes xe't tal ve't ixoj isuuchil kamsti' ve niket ichukunkat taama ixoj.

—B'an kuxh tavi', kam la tal aama ti' u peenae' ve nunpaleb'e saji kuxh u mama'la chanele' ve tuk unche'eku' vatz u ka'e'. Qaatzane' ta'e' xe't'in as atileen kuxh voleb'e', ine' ye' tuk tx'olon ib'anaxku' u-vee' tan kat chit kooliy ve't'in as ye'l ve't unyak'il nunnache'. Saji ye'le' nukoj kuxh valo'ke pet kat je'y ve't poq'ol tu vas unq'ab'e' skajayil as ile' va'l chit tel ve't kaj stuul, as tul ye'lin pok'o'chinojin ti' u chanale' ve kat kaa sunvatz.

As kameb' kuxhe'b'a tuk tal unq'a uxchile' sve tul tuk mox uloj chalab'?

As anchit u naje' tul tuk ul ijaj naj itx'x sve as ye'xnaj oleb'in ti' ib'anax itx'ix naj tetz chaq'aalq'ii —taq' ve't ixoj tal ve't te tx'i', pes tza'b'u ve't tx'i' te ixoj umpajte.

—¡Ah!, ye' kuxh k'axk'o lab'e' as nixaan chan aama, jit kuxh tiila kame' vee' —taq' ve't u tx'i'e' tal te ixoj.

—Aa anchite' ta'e' naale' poro va chiannalu koj sve, aya'l koj aq'one' numb'an b'enameen, pet ye'xh jank'ale' ta'e' ve numb'ane', pes esta'ne' ta'e' ve inchit ye' la tx'akon u mama'la aq'one' tzitza'. Ech numb'ane' tu unkab'al as jank'al koj chit aq'on numb'ane', pes esti'e' ta'e' ve nukuxh ichukun vaama, pes ech nuvalkate' ta'e' va nukoj kujalpu qib'. La b'en ve't'axh ixojil as la b'an ve'tkan unvatz, as echat'in umpajte la b'en ve't'in tx'i'il as la' kuxh i'l ve't'in. Pes tul la b'en ve't'in as la kuxh unxeecha umb'ooje' ta'e unq'a uxhchile' as la' kuxh vatine' ta'e'. Pet echkoj u axhe' tan tul la b'enaxh s-ixojil as la b'an ve't vunvaatzile' ti' u che'e', as axh ve't tixqeltu naje' tu u kab'ala' as

la ab'an ve't unq'a aq'one' skajayil tu kusi'n, as la ab'an ve't tx'ix tetz chaq'aalq'ii. Asoj jiik kuxh ab'en ti' unq'a aq'one' ve nuval see, pes eche' ta'e' la koj taq' kueenta te chalab' va kam b'anel sq'an —taq' ve't toksat ixoj yol tivi tx'i' as echoj acha'v kuxh la b'enchane' b'ata' te tx'i' ve ib'ancha kuxh tivi' komo tan tootzaj koj tx'i' va kam qatine' tulaj qatimb'al skukajayil.

—¡Ah! poro maas kuxh k'axk'o umb'iil uve' sunvatz ve naal sve nunnache' —taq' ve't tx'i' tal te ixoj, poro telab'al chit ixoj ti' toksat yol tivi' tx'i', pes niket ib'an tx'i' tivi' va jit eela tatin unq'a tx'i'e' tuk' unq'a uxhchile', poro paasantzii chit ixoj niket ib'ane'.

—¡Ah! ye' kuxh xo'vaxh te uve' nuval see, tan jit kuxh tiila kame' vee' pet ta'ne', asoj tuk okoj tavi' pes jiik kuxhe' la kujalpuqib'—.

—As kamq'ii la qulb'e kujalput qib' va naale'? —taq' ve't ich'otit tx'i' tul ma'tik tok ve't tivi' tx'i'.

—¡Ah! Ye' kuxh k'axk'oe' vee', tan ta'ne' tuk qaq' vujpuul chipq'uib' skuka'b'il; la palin seeb'a as la palaxh svi'b'a umpajte pes tul la tz'aj vujpuul as la txakpu ve't'o' pes la eele' tan ma't kuxipq'u ve'te' ta'e' as ta'ne' la b'en ve't'o' ti' kub'anat unq'a qaq'one' skujununilaj —taq' ve't ixoj te tx'i' as ma'tik ib'anat tx'i' tivi' va b'a'n kuxhtu ve niket talcha taama tx'i' as.

—B'a'n kuxhe'b'a vaama kuxhe' ve naale' —taq' ve't itza'b'u tx'i' as txu'txun ve't ixoj tan ye'l ve't u che'e' tuk ib'an ve't ixoj, tan ixoj chit ninachon va ye' la itx'ol ixoj itzojpisale' skajayil.

As tul k'ujeb' yol as xe't ve't chalab' ti' u chipq'uib'e'; ta'ne' pal ve't ixoj ti'b'a tx'i' as echat tx'i' umpajte as tul tz'aj ve't vujpuul u chipq'uib'e' as txakpu ve't chalab' sjununila; as anchitu' tan ma'tik ib'ensat ve't tib' ixoj tx'i'il, as echat u tx'i'e' tan ma'tik ib'ensat ve't tib' s-ixojil. As ta'ne' itxiy ve't ixoj q'ab' ika' as xe't ve't ixoj ti' iche'etku' u chanale', as tul oleb' ve't ixoj sti' skajayil as ib'an ve't ixoj tx'ix tetz chaq'aalq'ii.

As tul ul ve't unq'a alib'ae' as yolon chalab' te ixoj as ixoj chite' ye' niket iyolene', niket kuxh ika'y ixoj; ta'n kuxh imaanya ixoje' ve tul niket iyolon chalab' te ixoj as niket kuxh iq'e'eyu ixoj vi vi'e', as ye'ta'n

maj yol sti' tan komo ye'l yol niket itx'ol ixoj. Pes ya'l chit chalab' ti' iyolon te ixoj va ye'koj chit na'l la ik'ulb'e ixoj chalab' ve niket ichuk taama, poro ixoj chite' ye' niket tx'olon yol, pet ta'n kuxh iyolon ixoje'.

—Siq, siq, siq —taq' kuxh ixoj niket ib'ane' tul niket iyolon chalab' te ixoj. Pes unq'a uxhchile' ve tu u kab'ale', ve atikkat ixoj as mox yan ve't ik'u'l chalab' ti' ixoj tan a' uve' niket til chalab' ye'l ixoj niket iyolon ve'te'. Pes ib'ancha kuxh ve't chalab' tivi' va kamal tuk' b'a'nla yol la el itzi' ixoj.

—Kam tale' lo'y, kam nib'anonaxh? —taq' chan chalab' tal te ixoj, as ta'n kuxh iyol ixoje' ve niket kuxh ika'y ixoj te chalab' as nukuxh itxala'yu ixoj vivi'e', eche' ve nib'an unq'a tx'i'e', tan a'xhib'ii va' ye' chianalu te ixoj va la yolon ixoj tuk' unq'a xaole', eche' ve nukub'an skuvatzaj. Pet ta'n kuxh iyolb'al ixoje' ve siq, siq, siq, chukuxh ixoj niket ib'ane' tul nitek ich'otil itzi' ixoj chajpa, pes.

—Kamcha kuxh ixoj sti', kamcha kat ib'anlu ixoj?, tan ye'le' ta'e' va echik koj ixoje' vee' tul uva' stul ixoj tzitza', pet b'a'nik kuxh iyolon ixoje' ta'e'. Pet cheel as kamchaj kat ib'anlu ixoj? —taq' ve't unq'a alib'ae' as ulchan ve't tivi' chalab' umpajte as talcha ve't chalab'.

—Kamal koolichil kat ib'anlu ixoj ti' ib'anat utx'ixe' tetz chaq'aalq'ii pet b'a'ne' kol uva' la qa'kan ixoj sijunal. Ta'n ib'a'nile' tan il u tx'ixile' kat b'a'nxiya ve tetz chaq'aalq'ii, pes i'loj ve't umb'ooj ixoj —taq' ve't chalab' tala, as va'l kuxh itxuq'txun chan chalab' ti' u taq'on ixoje' tan ma'tik ib'anat ve't ixoj tx'ix tetz chaq'aalq'ii. As talcha ve't chalab' te ixoj umpajte.

—Tx'a'on b'a, tx'a'nojo' lo'y tetz chaq'aalq'ii nava'ye' ta'e' ta'n u aq'one', oora b'ana ye' kuxh xo'vaxh —taq' chan chalab' te ixoj as ta'n kuxh vivi' ixoje' niket iyiki'yucha umpajte as nukuxh ika'y ixoj, ta'n kuxh iyol ixoje' ve.

—Siq, siq, siq' —chukux ixoj niket ib'ane'.

—Qa'kan kuxh ixojb'a tzitzi' tan koolichile' kat ib'anlu ixoj, as ab'il koj ootziin tetz u ch'o'me' k'atz ixoj. Pet moj nukuxh ichuli tib' ixoj poro kamcha nitokkat uve' nib'an ixoj. Kamal koolichil b'anta'n ixoj, as tul nukuxh kuya'lu, pet ixoj sti', i'lojnu ixoj —taq' ve't chalab' tal ve'te',

niket kuxh ika'ya ve't tib' ivatz chalab'. As kamkoj sti' ve ye' niket isa' ixoj tx'ix, tan b'a'ne' va chiannalu koj te ixoj ti' itx'a'p mama'la tx'ix, as techb'ul ta'l; kamchaj itxiypu u laje' tuk' u ta'le, niket koj itx'ol ixoj itxiype'.

Pes a'e' ta'e' ve maas k'axk'o te ixoj, tan tootzaj koj ixoj ib'anat unq'a vee' na'ytzan tul tx'i'ik ixoj.

Pes tul oon ve't vitzumel ixoje' as tal ve't naj te ixoj.

—Kam tale' lo'y? Ma kat b'a'nxiy tx'ix tetz chaq'aalq'ii?. –taq' naj tal te ixoj, as ixoj chit ye' niket itiine'. Pet ta'n kuxh niket ib'an ixoje' ve niket kuxh iq'e'eyu ixoj vivi'e' as ta'n kuxhe' ve niket ib'an ixoj ve siq, siq, siq kuxh ixoj niket ib'ane'.

—¡Ah! poro kamcha kuxh ok txumb'ale' ve nab'ane', la yan uk'u'l see' —taq' ve't naj tal ve't te ixoj, poro ixoj chite' ye' niket itiine', as aalik ve't'ok kuxh naj te ixoj, mox kuxh ika'ya ve't tib' ivatz chalab' skajayil as echkuxh kaakat ve't ixoje' vee' techal iku' q'ii. Ta'n kuxh ib'a'nile' ve niket ib'an ixoj tan a'chit vas taq'on ixoje' niket ik'uula, tul b'a'nx ve't tx'a'o'm as mox itx'aa ve't ixoj tuul unq'a ilaje' ve mox txakoni.

As tul til ve't unq'a alib'ae' ve ato'k chit taama ixoj ti' u taq'one' as va'lik chit itxu'txun chalab' ti' ixoj, as tul tz'otin ve'te' as mox itiixhi ve't tib' chalab' svatzaj.

—Tiixen lo'y —taq' chalab' te ixoj as niket kuxh iq'e'e'yu ixoj vivi'e'. Maj chit yo!e' ye' niket tal ixoj. Ta'n kuxh niket tal ixoje' ve.

—Siq, siq, siq —taq' kuxh ixoj niket ib'ane', as q'oon ul ve't ivi' vitzumel ixoje' sti' as ich'oti ve't naj itzi' ixoj tuk' ve't tx'i'tzi'l.

—Kam nib'anonaxh?, kam nich'o'n see? —taq' ve't naj tal te ixoj, poro ixoj chite' ye' niket itiine'. As tul ok ve't aq'b'al, as ilej ve't oora ti' vata'm as mux b'en ve't chalab' vatoj vi' ch'ech.

Pes a' ve't ixoj tan kamchaj ib'an ve't ixoj, tan b'a'ne' va chi-analu koj te ixoj pet niket kuxh ika'y ve't ixoj as niket kuxh ichukun ve't taama ixoj.

Kamcha kuxh ib'an ve't ixoj pes va'lexh kuxh ve't ixoj ve niket inach ve'te'.

Pes a' ve't ixoj tan kamchaj ib'an ve't ixoj, tan b'a'ne' va chianalu koj te ixoj pet niket kuxh ika'y ve't ixoj as niket kuxh ichukun ve't taama ixoj. Kamcha kuxh ib'an ve't ixoj pes va'lexh kuxh ve't ixoj ve niket inach ve'te'.

Pes a' va'lexhe' chita' te ixoj ve mox vat ve't chalab' vi ch'ech jaq' txo'xi', pes a'e' chita' ve va'lexh til ve't ixoj pes komo tan echat tuk ib'an ve't ixoje' ta'e' pes esti'e' chita' ve yan ve't ik'u'l ixoj. Pes pior chit ve'te' umpajte ve b'en ve't ixoj vatoj tuk' u naje' vitzumel ixoje' niyolonkat as taq' ve't je' chalab' txo'xi' sti'b'a, pes a' lab'e' chita'e' ve kamcha kuxhtu' ve inach ve't ixoj tan chiannalu koj te ixoj. Tan eche' ta'e' ve nib'an unq'a tx'i'e' ve nukuxh ivat tx'i' tulaj tx'ava' vatz che'v.

Pes tul sjab'u ve'te' ech q'ejel stuul, ku'saj chitu' lakpu ve't ixoj as xe't chan ve't ixoj ti' unq'a taq'one' umpajte; a'chit unq'a taq'on ixoje' ato'k taama sti'. As anchit unq'a alib'ae' tan mux lakpu ve't chalab' umpajte as mux itiixhi cha ve't tib' chalab' svatzaj as itiixhi chalab' ixoj, poro ixoj chite' ye' niket itiine', pet ta'n kuxh iyol ixoje'.

—Siq, siq, siq.

Echat kuxhtu' tul lakpu vitzumel ixoje' umpajte, tiixhin chan naj te ixoj umpajte as iq'alu naj ixoj ve niket talcha taama as a'koleq'a tan teesa tib' ixoj natz naj. Pes ye'le' ta'e' va ulchil vi' koj niket b'anon ixoj ti' naj pet a' chit unq'a kutxumb'ale' ta'e' ye' tootzaj ixoj, pes esti'e' ta'e' ve ye' niket ta'tib' ixoj te naj.

Pes a' unq'a vee' ta'e' ve xaansan ve't taama ixoj, as kamcha kuxh ve't ixoj ve niket inache' as tamieen tan niket iva'y ixoj poro kamkoj la tulb'e ixoj itx'a'ne' tan niket til ixoj va va'lexh kuxh unq'a techb'un chalab'e', pes niket kuxh ikuy ve't ixoj iva'y. Niket tachva ixoj itx'a'ne' poro ye' nitx'ol ixoj itxiyat ok laje' tuk' u ta'le.

Pes b'a'n unq'a aq'one' ve tzi' xamal skajayil tan b'a'n kuxh tuche' niket ib'an ixoj, pet echkoj imaas unq'a vee' ve nib'an unq'a uxhchile' tan a'e' ve ye' niket itx'ol ixoj pes esti'e' ve va'l kuxh itxumun taama ixoj aq'b'al.

Pet echkoj u ve' sq'iil tan va'l chit itxu'txun ixoj, poro tul kat ku'chan ve't q'ii as xe't chan ve't ixoj txumun taama tan tuk ilej cha ve't ixoj ok k'axk'oe' umpajte. Pes a' chit lab'e' chi ve niket xaansan taama ixoj as kach uve' tan a' chit mama'la va'ye' ve niket b'anon ixoj as tuk' chan u vata'me' ve niket kuxh ivat ixoj vi' ch'ech as nitaq'je' ixoj txo'xi' sti'b'a tuk' u naje' tul chiannalu koj te ixoj, pes esti'e' ve la' chit tz'e' ve't ixoj chi jaq' u txo'xi'e' niket inach ve'te'.

Poro kamkoj la tulb'e ve't ixoj uve' b'anel sta'n tan a'xhib'ii va yolel ve't ta'n ixoj tuk' u salq'e'ayla ixoje' ve ib'ensa tib' stx'i'il, pes esti'e' ta'e' ve kamcha kuxh tatin ixoj niket inache' tan a'xhib'ii va va'len chit quchine' ti' unq'a txokope'.

Pes echchan koj ve't u ixoje' ve ib'ensa tib' stx'i'il tan echat kuxh u k'axk'oe' ve tatin tx'i', tan uve' tu b'axa aq'b'al as vat kuxh tx'i' tu teenta vatz che'v ye'ta'n txo'xi' as chab'an chit tx'i' chi ta'n u che've' ma'l aq'b'al, as jit chit vat untz'upoj tx'i' chi pet echkuxh ivatz tx'i'e' elch'u'l saj echq'ejal. Pes tul okchan ve't uma't aq'ba'l as txumun chan ve't taama tx'i'. Niket kuxh ichuk ve't taama tx'i' va ye' la itx'ak ve't tx'i' u tatine'; va'lik chit ichukun ve't taama tx'i' sijunal.

Pes ech q'ejal stuul pes kavaal ik'ul ve't tib' tx'i' tuk' u tamiikoe' as mux yolon ve't chalab' svatzaj as ich'oti ve't tx'i' itzi' u ixoje.

—Kache kam tal asajb'e'? —taq' tx'i' te ixoj, as.

—¡Ah! ye'l kuxhe' sak'u'l ve kat umb'ana, maas chit k'axk'o ipal u aq'b'ale' kat unnacha, tan a'chite' ye' vootzaj ve kam nituch tuk' unq'a naje' tul nivat chalab'. Va'l kuxh iyolon naj sve nuvile' poro nukoj vab'i tokeb'al va kamchaj nital naj sve. As nisa' naj itz'ub'at untzi' poro ye'xh nuvaq' vib' tan vootzaj koj va katchaj nitokkat —taq' ve't ixoj tal ve't te u tx'i'e'.

—¡Ah! poro a' chit onkone' q'a ok axhe', tan kat kuxh koj aaq' eeb' ta'e' kat kuxh koj atx'aja'mi ijelet'axh naj as kat itz'ub' naj atzi' —taq' ve't tx'i' te ixoj.

—Kano poro ye'le' ta'e' unq'a vee' ootziimal sva'n. As kamuaxh q'ii?

Kam tal avate', ma acha'v kuxh kat ab'ana? —taq' chan ve't ixoj te tx'i'.

—Yele', maas chit kat palin speena, ye'xh kat vatin, echchit unvatze' kat sajb'i, in chit ye' kat vatin tu ok teentae' as atkoj untxo'xi' pet kat kuxh unmuruki vib' vatz che'v ma'l aq'b'al. As kach uve' tan kat ul xo'visalojin aq'b'al, as nuntia cha vaama ve nuvale', as nunchi'on chan eche' ve numox eb'ane' poro inchit ye' nitx'olon tan b'a'ne va chiannalu koj sve, pet ta'n kuxh nunb'ane' ve hum, hum, hum chukuxhin.

Pes kamcha kuxh vatine' nunnache', in chit ye' la tx'akon ok che've' junaq'b'al, ech kuxh unb'ene' b'ata' b'enameen —taq' ve't tx'i' te ixoj.

—¡Ah! pes echat kuxhin pet ye' la untx'ak u vee' b'anel va'n cheel —taq' ve't itza'b'u ixoj umpajte.

—As kamq'ii la aale' va la kusuchq'i qib' umpajte as la mox q'aavo' tu uve' b'anik chit qa'n na'ytzan? tan in chit ninachon va ye' la untx'ak ve't u va'ye' —taq' ve't tul u txumb'ale' sk'u'l ixoj umpajte.

—Pes echat kuxh nital vaamae' umpajte tan ye' la untx'ak ok vee' ve nitulb'ein chalab' nukuxh unvat tu teenta, tu tx'ava' vatz u che've', as nukoj itz'aj vas untx'ixe' ve nitaq' chalab' tan peena chit nitaq' chalab' ka'va'l as kamkoj chit umb'iitoj nitaq'ax sve. As tul chiannalu te u vuule tul uva' inik ixoj as nuvechb'u ta'l, tx'i' tuk' uk'a, pes esti'e' ve inchit ye' nunnoo ve'te' —taq' ve't tx'i' te ixoj.

—¡Ah! pes echat'in umpajte, tan b'a'n chan uve' atkat'in tan atkuxh mama'la tx'ix poro nukoj untx'ol vechb'uta', talon kuxhe' ve kamkuxh echb'ub'alil ati poro kamkoj la vulb'e vechb'uta', inchite' ye' nitx'olon itxiype' tan b'a'ne' va chiannalu koj sve, pet ve' niket umb'ne tul uva inik tx'i' as ta'n kuxhe' kat untxiy vuntx'ixe' ta'n untzi' as kat vechb'ucha. Pet echkoj uve' nib'an chalab' tan nitxiy chalab' ta'n iq'ab' as nitaq'ku' chalab' xe' ita'l as a'n kat taq' ve't'ok chalab'e' titzi'. Pes komo u txumb'ale' vee' pes a'e' ta'e' ve ye' nuntx'ole' pes esti'e' ve inchit ye' nuntx'a'n ve'te'. –taq' ve't ixoj tal ve't te tx'i'.

—¡Ah! pes echat kuxhin umpajte, pes uve' nital vaama pes asoj

echkuxh la ya'kat'o'e' ve b'anel qa'n cheel as kamal la kamo' ta'n u va'ye' skuka'b'il.

–Tan eche' in ve nunvat tu teenta pes inchite' ye' la tx'akon u che've —taq' ve't tx'i' te ixoj.

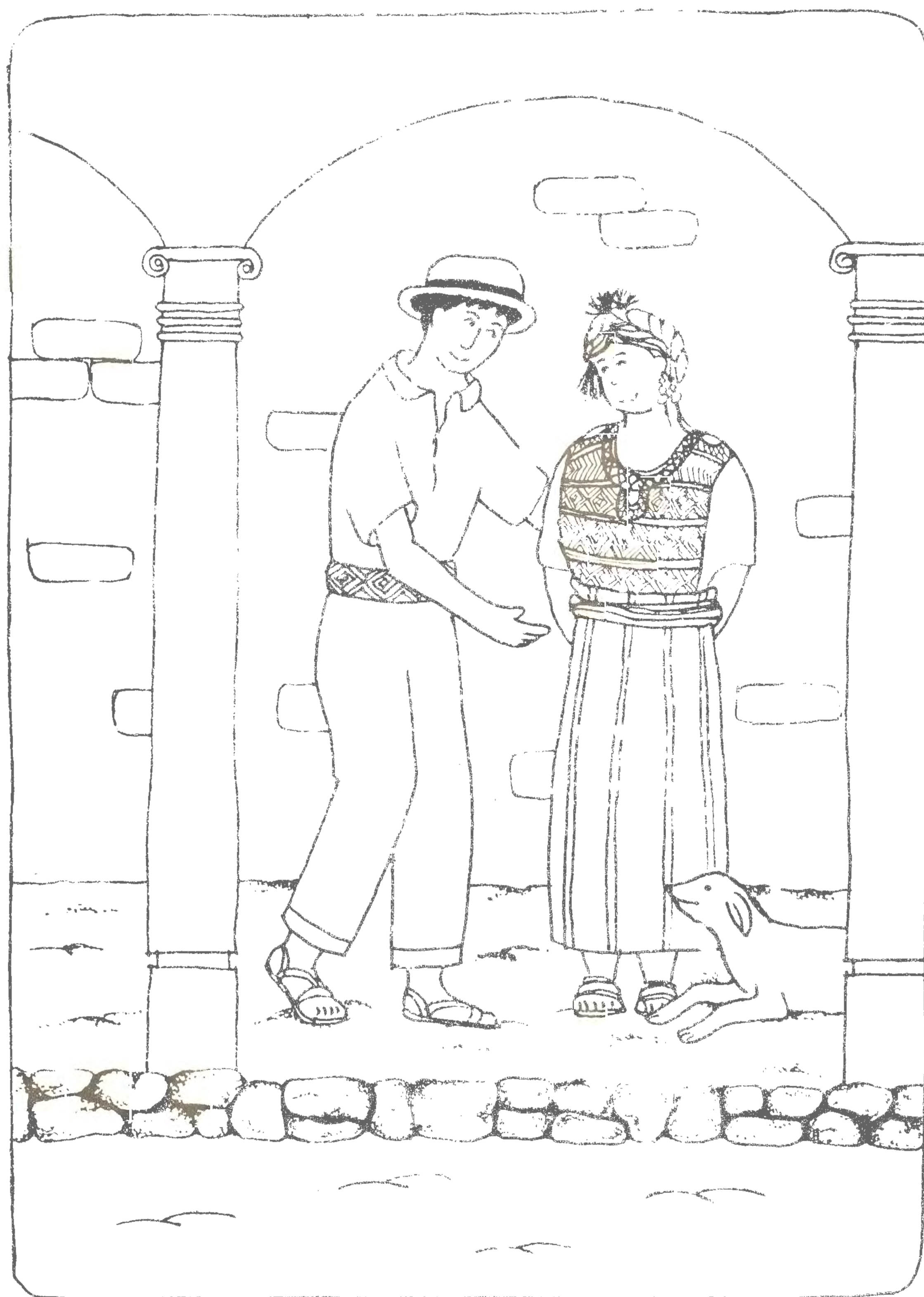
—Pes suchq'ojo' b'a unpajte eche ve b'anik chit qa'n na'ytzan, tan kamcha kuxhe' ve nukuchuli nukuxh talal tu kuvi' nukuchuk kuya'b'il —taq' ve't ik'ulat tib' iyol tx'i' tuk' ixoj umpajte, as ik'ujb'a ve't chalab' viyole' tul uva' ye'xhib'il niket ilon tu u kab'ale'.

Pes komo tan ma'tik ik'ulat ve't tib' yol umpajte pes ta'ne' itxiyat tib' chalab' as mox ichipq'u tib' chalab' umpajte techal tz'aj vujpuul as tul tz'aj ve'te' as txakpu ve't chalab' as anchitu' tan ma'tik isuchq'u ve't chalab' umpajte. Eche' uve' b'anik chit ta'n chalab' b'axa, tan ye'le' b'ata' nisotz sk'u'l chalab' va kam tulb'e tib' chalab' b'axa tul uva' sixipq'u chalab'. Pes echat chit ib'an chalab'e' umpajte, as ta'ne' suchq'u ve't chalab' tu uve' b'anik chit ta'n chalab' b'axa.

U ixoje' as ib'ensa ve't tib' stx'i'il, as u tx'i'e' pes suchq'u ve't s-ixojil pes echkuxh iq'aav ve't chalab'e' tu u tatimb'ale' ve b'anik chit ta'n b'axa. Pes tul uva' suchq'u ve't chalab' umpajte as eche' u ixoje' as va'lik chit itxu'txun ve't ixoj ti' uve' q'aav ve't ixoj tu u tatimb'ale' ve b'anik chit ta'n b'axa.

—Maas b'ane' vilq'a ve b'anel va'n, pet kamcha kuxhe' vilq'a ve nunchuli as la kamin ti' u vonkonile', tan ye' unsa' aq'on poro a' u loq'ola va'ye' kat ch'otinyu untzi' tan kamchaj sti' va la kamve't'in ta'n u va'ye' as kach u che've' ve la chit iyatz' ve't'in, tul uva' nunvat tuu teentae' as ye' ta'n txo'xi as kach uve' nitex xo'visaloj chanin umpajte tul vatik chalab' skajayil —taq' ve't u ixoje' ve ib'ensa tib' stx'i'il. As echat ve't u tx'i'e' ve ib'ensa tib' s-ixojil, tan ik'axa ve't tib' tx'i' ti' vi k'ajchal tx'i'e' ve ma'tik ib'anata'.

—Kamcha kuxhe' ve numb'ane' ve unnima kuxh iyol u ixoje' as umb'ensa vib' s-ixojil, as a' kuxh mama'la aq'one' ve numb'an ta'n chalab' as kamcha kuxh unvate' umpajte, pet echkoj uvaa' b'anel va'n cheel tan acha'v kuxh sve va la kuxh koxheb'in tu teenta, xeemal kuxh u kab'ale' sva'n tul vatik chalab' aq'b'al.

Echkoj uve' sq'iil tan vatik kuxhin tulaj muu tul uva' nitaq'ommu chalab' as tul kat b'a'nx itx'a'n chalab' as kat aq'ax ve't untx'ix, as ye'l kuxh aq'on numb'ane', pet ta'n kuxh vaq'one' u xeo kab'ale' junaq'b'al, pes cheel as nuntxu'txun ve'te' tan kat q'aaviyin tuu ve' b'anik chit va'n b'axa —taq' ve't tx'i' chi ve tal ve'te'. Pes a'e' uva' ma'l k'uchu vatz atkan skuvi' tuk' unq'a ixoje' ve ye' numux itx'ol aq'on tzi' xamal tul at ve't itzumel, as tul kat mux inach ve't ik'axk'olil unq'a aq'one' as numox ichukun ve't taama tul nilej ve't umaj aq'on va k'axk'o umb'ooj.

As ye'kuxh koj na'l va acha'v kuxh itx'a'n ve't cha'maj nitale' eche' u ixoje' ve ye' niket itx'ol che' tul q'estik ve'te', pes tul til ve't ixoj u aq'one' va maas b'iil lab' as chukun ve't taama ixoj. Poro a' koj ivatze' tan aal chit maas el imaanya ixoj ta'n u tonkonile' tul uva' ib'ensat tib' ixoj stx'i'il. As echat u tx'i'e' ve ib'ensa tib' s-ixojil.

Pes kamkoj sti' ve maas k'axk'o lab' inach ixoj tan chiannalu koj te ixoj pes esti'e' ve jit itx'ol ixoj teq'ol u b'a'ne' tuk' vitzumele'. Kat kuxh mox ib'an chalab' porovaal unq'a tiichajile' sjununila as tul ye' kat mox teesa svatz chalab' sjununila as kat mox isuchq'i cha tib' umpajte.

Pes tul ma'tik ixipq'u ve't chalab' umpajte as tul b'ex uloj ve't unq'a alib'ae' chita' umpajte as ye'l chalab' niket itiin te ixoj as a'kole'q'a tan.

—Ixhtxuutx, ixhpaap —taq' ve't ixoj chi te unq'a talib'e' as mox xo'v ve't chalab', as aalik ve't'ok kuxh chalab' te ixoj as b'iil ve't stuul as ich'oti ve't chalab' itzi' ixoj.

—Kam kat ab'ana ve axhchit ye' kat tiinaxh tu ka'va'l u q'ije'? —taq' ve't chalab' te ixoj as ixoj chite' ye' niket itiine' tan nukuxh inach tib' ixoj va kam ma'tik ib'anat ixoj, pes tul tab'i ixoj ich'otil itzi' as ixi'b'a' kuxh ixoj vivi'e' as ya' kuxh ve't chalab' ti' ixoj.

Pes tul ulchan ve't vitzumel ixoje' chi tu aq'on as ixoj chite' ye' niket titz'a naj tan komo ootziimal ta'n naj va ye'l ixoj niyolon ve'te', pes ye'l ixoj niket iq'iila naj as aat kuxh tab'i ve't naj ve tal ixoj.

—Ma kat ulyaxh? —taq' ve't ixoj te naj as b'iil chitu' va xo'v naj as b'iil stuul as txu'txun ve't naj, as ta'ne' b'en ve't naj as ijele ve't naj ixoj, itz'ub' ve't naj itzi' ixoj as b'anxi as ich'oti ve't naj itzi' ixoj.

—Kam kat ab'ana lo'y? ve axh chit ye' natiin ve'te' —taq' ve't naj te ixoj as q'oon tal ve't ixoj isuuchil te naj va kam sti' ve ye' niket itiinkat ixoj b'axa

As tul tab'i ve't naj isuuchil as b'ex tal ve't naj te vitxutxe' tuk' vib'aale'. As tul tab'i ve't chalab' umpajte as tal ve't cha'maj te naj.

—Ech nib'ane' va ye' nukunach tiixh as la iyansao' u sab'ul moole' pet ma't val te ak b'aal vatz tiixhe' cheel as la ul ib'an aak maj kuchaj la ijaj aak kutiichajil aq'al uva' ye'xhkam kuxh la b'anon ve'to', tan maas k'axk'oe' ve kat ib'an veexqele' poro ta'n tiixh te ak tiixhe tan kat b'a'nxiy ixoj —taq' ve't vitxutx naje' ste as.

—Kano k'aol, anchite' ve nital aaki, pet kuxh eq'o maj sais kutz'e'na'j as la eeq'otzan kukanteela xheepu, pes tul tok uloj ak b'aal vatz tiixhe' as la ib'an aak vas kuchaje' as la taq'je' aak ixoj vi' sib' —Taq' ve't vib'aal naje' tal ve't ste, as anchitu' tan b'ex teq'o ve't naj unq'a txakonsa'me' ve tal vib'aale'. As qaatal ve't stuul as ul ve't ak b'aal vatz tiixhe' pes ib'an ve't aak u chaje' as mux qaeb' ve't chalab' k'atz aaki tul niket ib'an ve't aak u chaje'. Tul pok'o'chin ve't u chaje' as mux taq' tib' itz'e'na'j chalab', anchit ib'an chalab' tul tzojpu ve't u chaje', va'lik chit itxu'txun chalab' skajayil.

Echkuxh ma'l u na'ylayolle' ve alelkan ta'n mam kuk'uy as la qeesa kutxumb'al sti'. Ma b'a'n u vee' ye' la kusa' aq'on as la' kuxh chukun qaama skujunal as kam kuxh la kub'ane'.

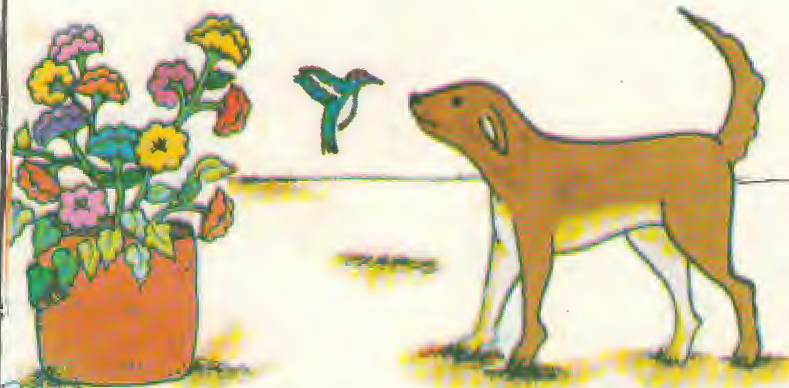
Ta'n kuxhe' la val sete, nukuxh valchakane' unq'a na'ylayole' sevi' ve alelkan sunvi' ta'n q'esla unb'aal as la valchakan sevi' umpajte.

INDICE

U nimla u' uva'a at s-tuul yol inq'a atchka s-na'ya uva' la txakun te inq'a nitxa' inq'a junlaval i yab' atz inq'a niim impaqte.

Jolt ib'i inq'a nimal u':

U ib'oy	(nivel 2, Chajul)
Uva' s-na'ya tetz vin tenam	(nivel 2, Chajul)
U tal umul	(nivel 2, Nebaj)
K'uchu vatz siviiqex u vatz tx'ava'	(nivel 2, Nebaj)
U tal q'u'q'	(nivel 1, Cotzal)
Vib'ano'm u k'usal	(nivel 2, Cotzal)

Impreso en
Editorial Kamar
Tel.: 538861